

MAGYARTANÍTÁS

2006. 3. szám

XLVII. évfolyam Módszertani folyóirat

Megjelenik évente ötször:
január, március, május,
szeptember és november hónap-
ban.

Szerkesztő:

A. Jászó Anna

A szerkesztőség címe:

Budapest, Eötvös u. 77. 1153

Telefon/fax: 306-4234

* * *

Kiadja a Trezor Kiadó

A kiadó címe:

Budapest, Egressy köz 6. 1149

Telefon: 363-0276, telefax: 221-6337

E-mail: trezorkiado@trezor.axelero.net

Internet: <http://emil.alarmix.org/trezorbt>

Felelős kiadó:

A Trezor Kiadó igazgatója

ISSN 0464-4999

Egyes szám ára: 310 Ft

Éves előfizetési díj: 1550 Ft

Két példány (azonos címre): 2600 Ft

Három vagy több példány (azonos címre)
példányonként: 1250 Ft

Az elektronikus kiadás előfizetési díja: 800 Ft

A folyóirat megrendelhető a Trezor Kiadó címén, levélben, telefonon vagy telefaxon. Fizetés a megrendelést követően megküldött számla alapján csekken vagy átutalással.

TARTALOM

Széplaki György levele.....	2
EMLÉKEZÉS	
Szathmári István: Száz éve született Szabó T. Attila, Erdély nagy nyelvtudósa	3
IRODALOM	
M. Dóra Zoltán: Szempontok Pilinszky János Négysoros című költeményének értelmezéséhez	4
BESZÉD, KIEJTÉS, MEGÉRTÉS	
Bánffy György: A II. egri kiejtési konferencia megnyitó beszéde	7
Gömöri Árpád: Kiejtésünk néhány kérdéséről.....	9
Ilyés Mária: Beszámoló a Szép Magyar Beszéd Versenyéről.....	11
R. Molnár Emma: A beszédtechnika tanítása.....	14
Jancsó Miklós: A beszédtechnika oktatásának története az erdélyi magyar felsőoktatásban ..	18
Raátz Judit: A hallás utáni szövegértés.....	22
NYELVMŰVELÉS	
Holczér József: „Megfogadjuk kántornaki!”.....	27
Dóra Zoltán: Fonetikusan.....	27
Bakonyiné Kovács Bea: Az írásjelek III. A felkiáltójel	28
HÍREK, FELHÍVÁSOK	
A szónokversenyek hírei	33
Így beszélünk mi — Diáknyelvi pályázat.....	34
Szép szóval szólj!.....	34
Pályázat az 1956-os forradalom emlékére.....	35
Felhívás a Népese Napja megrendezésére.....	35
KÖNYVSZEMLE	
Deme László: „Rendszerváltás — normaváltás” • Zimányi Árpád: L. Erdélyi Margit: Bevezetés az irodalomesztétikába • Dr. H. Tóth István: Földi Józsefné — dr. Török Endréné: Visszapillantó • Szabóné Kósdy Ilona: Laczkó Mária: Hangtan — alaktan — szófajtan • Zimányi Árpád: Keszler Borbála: Írásjel-használati gyakorló- könyv	38

E számunk szerzői:

Bakonyiné Kovács Bea, tanár, Eötvös József Főiskola, Baja • Bánffy György, színművész, Budapest • Deme László, ny. egyetemi tanár, Budapest • Dóra Zoltán, tanár, Vác • M. Dóra Zoltán, tanár, Kosd • Gömöri Árpád, tanár, Jászberény • Holczér József, tanár, Kecskemét • Ilyés Mária, főiskolai hallgató, Kézdivásárhely • Jancsó Miklós, színész-tanár, Kolozsvár • R. Molnár Emma, tanár, Szegedi Tudományegyetem • Raátz Judit, tanár, ELTE BTK • Szabóné Kósdy Ilona, tanár, Budapest • Szathmári István, ny. egyetemi tanár, Budapest • Széplaki György, tanár, ELTE BTK • H. Tóth István, tanár, Budapest • Zimányi Árpád, tanár, Eszterházy Károly Főiskola, Eger

LÉGKÖR

Kedves Barátom!

Elgondolkodtató, amit legutóbb írtál: „Mit tehetek, mennyiben vagyok én a felelős, ha tanítványaim a szünetről vagy az előző óráról negatív töltettel érkeznek, s megölik az én órát?” Egy keserű tapasztalat mondatta ki veled: „Tehetetlen voltam, szétesett az órám, szinte semmit sem végeztem, pedig milyen szép tervem volt!”

Nem könnyű, különösen manapság. Ha korábban a rohanó világ, az információövezet, társadalmi, szociális vagy családi problémák zavarták, árnyékkolták be az iskolai tanórákat, ma mindezek mellett számolnunk kell a környezetünk légkörének megváltozásával is, s itt nemcsak szennyezett levegőjű világunk negatív hatásaira gondolok. Mit tegyünk?

Mint mindig, legyünk optimisták!

Mondjuk ki: a saját tanóráink légkörét mi alakíthatjuk a legjobban, ezért a felelősség is jobbára a miénk. Mire alapozom e sommás kijelentést? Tapasztalatból fakadó optimizmusra, nemcsak a sajátomra, a tiedre és kollégák százainak tapasztalatára: tantárgyunk, bár sok tanulgatni, gyakorolni és fejleszteni valót is tartalmaz, alapvetően mégis művészeti tárgy, tehát az érzelmi hatások, az élmények határozhatják meg a légkörét. Sokszor egyebet sem kell tennünk, mint engedni, hogy a tanított művek kifejtsek hatásukat. (Hallom persze a kollégák ellenvetését: „Nem hat rájuk semmi, semmi sem érdekli őket, nincs más eszköz a kezemben, csak a követelés vagy a büntetés.”) Hogy is? ... Engedni, hogy a tanított művek kifejtsek hatásukat... Ezt próbáljuk meg végig gondolni.

Egyet le kell szögezünk, a tanulókra gyakorolt hatás nem feltétlenül azonos azzal, amit rám, felnőtt tanáremberre gyakorol a mű, s végképp nem várható el, hogy azonnal a szakma által feltárt vagy feltárható művészi értékek együttese hasson a gyerekekre. Utóbbiak a céljaink közé sorolandók, melyben a követelmények és tanítványaink befogadó képességének függvényében tanóráinkon megvalósítunk valamit. Az első hatás, a tanórai légkör kérdése leginkább a folyamat kezdetén ragadható meg, s majd a minden szempontból sikeres óránk végén érezzük, felforrósodott a légkör.

Tudom, hisz sokat beszéltünk róla, hajt az idő a tanulnivalókkal, feleltetni is kell, akad egyéni probléma a gyerekek között, így nincs mindig idő a gondos előkészítésre, még a tanári bemutató olvasás is el-elmarad. Pedig, elfogadod, ezekkel a módszerekkel teremthetünk irodalomórát, mutathatjuk fel a tanításunk lényegét: „Itt egy szép verses vagy prózai mű! Vajon miért fontos nekünk?”

Ki szoktunk kapni érte, ha túlságosan építünk a gyerekeink első benyomásaira, mert hogy mit kezdhethünk a meg nem értésükkel, a tudatlanságukkal; tanítsuk őket! Nem egyszerűbb megmondani nekik, miért szép, miért értékes a mű? Ugye, érzed a kajánkodást a kérdő mondatomban? Ha rossz passzban vannak tanítványaink, a *kioktatásra* lesznek a legkevésbé fogékonyak. Igen, megölik az órát az érdektelenségükkel. Témánk szempontjából itt látom a lényegét. Itt van módszer a láthatóan nehéz órakezdések, a gyerekek ráhangolódásának, átkapcsolásának megoldására. Ilyenkor kezdjük rendhagyóan (tervünktől eltérően) az órát. Pl.: „Szeretnék felolvasni valamit, kíváncsi vagyok a véleményetekre. – Látom, nem vagytok valami jó formában, ma lazítunk, csak olvasgatunk, beszélgetünk...”

Nem fejtem ki, úgyis tudod, most kezdődik a tanár vizsgája: okosan forgatni a megszólalásokat, főleg a negatív véleményeket, kibányászni belőlük az aranyat, akár a gyémántot is, kerülő úton is megközelíteni a lényegét: tehát feltárni, befogadni az élményt, a művet, tanulni belőle, magunkévá tenni. (Volt ilyen óráim. Engednem kellett a „ne tanuljunk ma” kérésnek. Állítom, többet végeztünk, mélyebbre jutottunk sok szabványos óránál.)

Családi dolgainkról: ötödik unokám érkezése tart izgalomban, összel már róla is írhatok. Addig is kívánok jó munkát a tanév maradékára, majd a megérdemelt pihenést!

Baráti öleléssel:

Széplaki György

Szathmári István

Száz éve született Szabó T. Attila, Erdély nagy nyelvtudósa

Ezekben a hetekben a magyar nyelvtudomány — mind itthon, mind a szomszédos országokban — emlékezik. Emlékezik a száz évvel ezelőtt született Szabó T. Attilára, Erdély nagy nyelvtudósára. Méltán emlékezik, mert ő alkotta meg az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tárt, amely több mint ötmillió szavával, kifejezésével új, páratlan szótártípusban mutatja be a XV. század közepétől a XIX. század végéig terjedő időből a sajátosan szép és gazdag erdélyi nyelvet, amelyben ott van a nép gondolkodásmódja, lelki- és szokásvilága. Méltán emlékezünk Szabó T. Attilára azért is, mert — a gyűjtés és a feldolgozás módszerének kimunkálásával — a történeti helynévkutatásban Kolozsvárott iskolát teremtett. Tudniillik kedvenc területe volt ez is, mert itt élhette ki igazán történetiségigényét; mert ez igazán a levéltári búvárkodáshoz kötődött; mert erős kritikai érzék kellett hozzá, és mert csak több tudományág segítségével lehet művelni: a történelem, a településtörténet, a történeti földrajz, a művelődéstörténet, a néprajz és a nyelvtörténet bevonásával. De emlékeznünk kell azért is, mert továbbfejlesztette a nyelvjáráskutatást, mindenekelőtt a Kárpátoktól keletre, Moldvában lakó csángó magyarok archaikus, azaz régies beszédét bemutató, valamint Erdély és a Partium nyelvét rögzítő nyelvatlasz munkálatainak az irányításával. De volt szava Szabó T. Attilának az irodalomtudományhoz is. Csak arra gondoljunk, hogy már 1934-ben megjelentette a „Kéziratos énekes könyveink és verses kézírataink a XVI–XIX. században” c. nevezetes munkát, továbbá 1970-ben a „Haja, haja virágom” c. virágének-gyűjteményt, és gondozta a Kallós Zoltán gyűjtését tartalmazó „Balladák könyve” c. összeállítást 1971-ben. E két utóbbi mű bevezetőjeként felvázolta a hazai virágének-költészet történetét, illetve a hazai népballadagyűjtés életútját. E nagyon vázlatos összefoglalás alapján is elfogadhatjuk Sütő András jellemzését, amelyben Szabó T. Attilát „égtartó ember”-nek nevezte.

Végezetül hadd szóljak a Szabó T. Attilával való három találkozásomról: ezek is rávilágítanak bizonyos fokig az egyéniségére.

1972-től élvezhettem közvetlen, meleg barátságát. Ez év tavaszán késő éjszaka érkeztem Kolozsvárra, de már másnap reggel nyolc órakor találkozom volt Attilával, hogy megmutassa a patinás Házsongárdi temetőben mindenekelőtt azoknak a nagyjainknak a sírját, akiknek a nyelvtan- és szótáriói munkásságával, illetve a magyar irodalmi nyelv megteremtésében betöltött szerepével foglalkoztam: a Szenczi Molnár Albertét, a Tótfalusi Kis Miklósét, az Apáczai Csere Jánosét. És természetesen utána másokét is: a Gyarmathi Sámuelét, a Brassai Sámuelét, a Dsida Jenőét, és még sorolhatnám sokáig. — Íme a múltat, a hagyományt, az elődöket annyira tisztelő Szabó T. Attila.

Aztán, már nem emlékszem, melyik évben, Kolozsvárt jártamkor meghívott a lakásukba, és bevitt abba a kis, zsúfolásig megtelt szobába, ahol az említett Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár céduláit tartalmazó dobozok sorakoztak. Megmutatta, hogyan készül ez a csodálatos alkotás. Bizony templom volt ez a dolgozószoba számomra: a tudomány temploma... — Íme, az igazi, az eszményi filológus Szabó T. Attila: nyelvünknek, az erdélyi magyar nyelvnek a szerelmese, valamint a tények, az adatok tisztelője, a pontosságot mindenek elé helyező tudós.

A harmadik említendő esemény a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak az akadémián rendezett egyik közgyűlésével kapcsolatos. Itt nyújtotta át Szabó T. Attilának akkori elnökünk, Bárczi Géza a Társaság legnagyobb kitüntetését: a Révai-emlékérmét. Utána beszélgettünk. Valahogy az én főitkári beszámolómról terelődött a szó. „Jó volt a beszámoló — mondta —, de hogy fogalmazhattál így (és hangja rosszállóan megemelkedett — pedig kedvelt engem): *mondhatnánk*, mert csak a *mondhatnók* alak a helyes!” (Mint ismeretes ez a régies forma Erdélyben, a műveltek beszélt nyelvében is él még, nálunk azonban már modorosnak hatott volna.) — Íme a nyelvhelyességgel, a nyelvi igényességgel is szívvel-lélekkel törődő Szabó T. Attila.

(Elhangzott a Kossuth rádió Édes anyanyelvünk adásában.)

M. Dóra Zoltán

Szemponatok Pilinszky János *Négysoros* című költeményének értelmezéséhez

*Alvó szegek a jéghideg homokban.
Plakátmagányban ázó éjjelek.
Égve hagytad a folyosón a villanyt.
Ma ontják véremet.*

Szinte egybehangzóak ma már azok az irodalomtörténeti állítások, amelyek szerint — Weöres Sándoré mellett — Pilinszky János költészete képviseli az elmúlt bő fél évszázad lírai megújulásának egyik legmeghatározóbb értékét. Kivételes képi és gondolati gazdagság bontakozik ki költészetében, melynek természetes, ám annál kockázatosabb anyaga a szembeötlően reduktív lírai nyelv; az abszurdításokkal és ellentmondásokkal teli huszadik század nyelvi minimalizáltságának stíluspoétikai eszközökkel való leképezése. Pilinszky tehát poétikai szemléletében, írásművészetében akképp törekszik esztétikai teljességre, hogy egymástól látszólag távolinak gondolt fogalmakat rendel együvé, hogy versmondataiban gyakoriak az aszemantikus, mondatrész-kihagyásos funkciók, hogy bizonytalanságot, ellentmondást keltőek az akusztikai jelhatások. E nyilvánvaló előfeltételezésekkel kísérlem meg a *Négysoros* stilisztikai szempontokkal kiegészített elemzését.

Még előtte azonban érdemes eltűnődni azon — épp a fenti megállapításokat megerősítendő —, hogy a költői megszólalás esélyeit, talán korjellemző folyamatként, Pilinszkyt kívül mások, így a pályatárs, Nemes Nagy Ágnes is komolyan átérzik. Közismertté vált sorokat idézünk *Elégia* című verséből: „*Ne mondd soha a mondhatatlant, / mondd a nehezen mondhatót.*” Immár nyilvánvaló, hogy a diktatúrában szilenciumra kényszerült költők gyakori hangsúllyal térnek vissza a lírai „érzékelés csökevényességéhez”, a „közlés bizonytalanságához”; mintha a dolgok képtelenségeivel

szorongva, a szavak mögé rejtőzve sem lehetne mit kezdeni. A vers tehát — vallják — önmagán kívül szinte semmi. Mindez természetesen nem a huszadik századi irodalom, a költészet válságát jelzi, hanem a nyelv, az anyag küzdelmét a világgal. Kérdésük tehát az, hogy kifejezhető-e még szavakkal az egyre kifejezhetlenebb valóság? Úgy és abban az atmoszférikus érzületben, ahogyan mondjuk Arany és Babits tudott bánni velük. Adhatnak-e védettséget a botrányos történelemmel szemben, előidézhetik-e az értelmi gazdagodást, enyhíthetik-e a szenvedés fájdalmát stb.? A költészet lehetséges szerepéről a *Nagyvárosi ikonok* egy prózai darabjában így vall Pilinszky: „*A tények mögül száműzött Isten időről időre átverzi a történelem szövetét. Ami nyomot hagy rajta, oly véghetetlenül igénytelen, hogy kérdéses, valaha is föl tudunk érni hozzá? Ha lehet megkülönböztetést tenni, a köztünk beállott csend többé nem is annyira a költészetet érinti, mint magát a költőt kötelezi, élete egészét követeli már, s nem lehet eleget tenni e hívásnak, ha mindjárt a végleges és tökéletes elnémulás kockázata árán is.*” (*Ars poetica helyett. In: Nagyvárosi ikonok. 1970. Bp. Szépirodalmi Könyvkiadó.*)

Ma már talán nem szorul bizonyításra, hogy Pilinszky életműve ennek a hitvalló, ám drámái kockázatvállalásnak a jegyében született.

*

A rövidebb, ún. négysoros versek (a *Négysoros*, az *Agonia Christiana*, *A harmadik* és a *Hideg szél*) a Harmadnapon második ciklusá-

ban (*Egy KZ-láger falára*) újszerű versszerkezetekként jelennek meg. Olyan jelentős hatású költemények környezetében, mint a *Ravensbrücki passió*, a *Jelenések VIII. 7.* vagy az *Apokrif*. Már ezek a tények is sokatmondóak. Hiszen a kötet ezen ciklusa majd mindegyik darabja az istentől elhagyott világ fájdmát mutatja föl. Azt a világmindenséget betöltő szakralitást, amely a szenvedéstörténet(ek)ből a mába átsugárzik.

A négysoros mint verstípus semmiképp sem töredékvers. Befejezettségét éppen a nagyfokú sűrítettség adja. A miniatűr (vagy más megfogalmazásban: a gyökvers) olyan formai jellegzetesség, amelynek példái József Attila vagy Áprily Lajos költészetében is felbukkanak. A mindössze négy sorból álló, zárt költemény címe a lehető legegyszerűbb; semlegeségét éppen a sorok hihetetlen nyelvi vitalitása magyarázza. A 70-es, 80-as években megjelent Pilinszky-monográfiák szerint — elsősorban Fülöp Lászlóét és Tüskés Tiborét említve — a vers 1955-ben íródott, feltehetően nagybőjt idején. Ez az értelmezésben akár lényeges motívum is lehet, hisz — ismét Nemes Nagy Ágnesre hivatkozva — a Négysoros valójában „csak” szerelmes költemény, mintegy *A szerelem sivataga* című, ugyanazon kötetben közölt opus témavilágának folytatásaként. (*Pilinszky János két verse: Négysoros — A szerelem sivataga*, In: *Nemes N. Ágnes – Lengyel Balázs: A tünékeny alma, Jelenkor — Pécs 1995.*)

A négy önálló nyelvi közlésként álló, tehát grammatikailag elkülönített sor a tényrögzítő tárgyiasság és a szabad asszociáció keveredése. Az első két mondat hiányos szerkezetű, egyiknek sincs igei állítmánya. A mozdulatlan, statikusnak tetsző állapot a harmadik és a negyedik mondat egyszerű állítmányaival (*hagyta*, *ontják*) sem válik mozgalmassá. A mondatok között látszólag nincs összefüggés. A kohézió hiánya abszurditást feltételez, de legalábbis „egzisztenciális” elkülönülést, töredettségét, félelmet, szorongató magányt. Nagycsütörtök előtt érezhet-e hasonlót az ember, ha

a golgotai misztériumra gondol, a sorsáldozatra, a fenyegetettség élményének rejtett jelekkel való érzékelésére...? Nyomban Dsida Jenő egyik legnagyobb hatású versének (Nagycsütörtök) élményköre ötlük fel. Ha kölcsönös allúzióról nem is beszélhetünk e két költemény gyors egybevetése kapcsán, az mindenképpen szembetűnő, hogy a verejtékező magányt, a kiszolgáltatottságot, egy — a szövegtest mögött lappangó — lélektani mozzanatsor erősíti fel. Lisztóczy László Nagycsütörtök-elemzése szemléletesen világítja meg, hogy a személyes élmény és az evangéliumi történet egybefonódásában „az élményfolyamat lélektanilag is pontos rajza totális jelentésűvé és érvényűvé avatja a lírai transzpozíciót, disszonancia nélkül építi föl az esztétikai látszatvalóság, a víziók és hallucinációk mágikus birodalmát.” (*Lisztóczy László: A személyes élmény és a mítosz összefonódása Dsida Jenő Nagycsütörtök című versében. In: Poeta Angelicus. Írások Dsida Jenő költészetéről, Eger 2003.*)

Képzettársítások sora bukkan fel a tárgyiasság és az absztrakció viszonyát vizsgálva. Az *alvó szegek* és az *ázó éjjelek* megszemélyesítő jellegű szószerkezetei az első két sorban kitöltik azt a hiányt, amit a grammatikai csonkulás sugall. A versbeni (lehetséges) „személyek” itt még nincsenek jelen. A rejtőzködők leplezett igyekezetét kezdetben erősítő, majd felbukkanásukat egyre siettető metafora (*plakátmagányban*) meghatározó szerepű, hiszen kozmikus tágitja a teret, és a sorsára hagyottakat az örök világmindenségben ábrázolja, akár a nagyvárosi éj üzött hajléktalanjait. A harmadik sor második személyű, múlt idejű állítmánya (*hagyta*) még fokozza a meddő várakozást; prózáinak hat, ám meglehetősen provokatív. Nemhiába. Katartikus erővel sújt le a lírai én felbukkanásának tragikus pillanata. A harmadik személyű (aktualizált) propozíció, határozószóval és első személyű birtokos személyjellel nyomatékosított tárgyias szerkezetében (*ma ontják véreket*), a nyomasztó, sejtelmes előzmények után, drámai élménnyé sűrűsödik a

pusztulás felfoghatatlan látványa. A határozószó (*ma*) jelszerűen felfüggeszti a múlt időt, amely nyomatékosan a közvetlen jelenbe vált.

Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a vers a negyedik sorban formailag tovább zsugorodik, miközben a feszes drámaiságú közlés-sor végén álló negyedik mondat jelentésköre — mintegy ellentétes irányú mozgással — mindinkább kitágul. Látomásossá, egyúttal az érzékeinkben megelevenedő áldozat szenvedésének felidézésével, egyetemessé teszi a költemény üzenetét. A kulcsszavakban már érzékelhető valamennyire a képi párhuzamosságot felváltó ellentét. Párhuzamosságot sejtet, hogy a hiányzó állítmányok helyébe egy-egy folyamatos történésszerű igeneves (*alvó, égve*) szerkezet lép, ugyanakkor ellentétes értékképzetet fedezhetünk fel az *alvó* és a *jéghideg*, illetve a *szegek* és a *homok* szavak kontextuális viszonyában. Érdemes átgondolni azt, amit Tüskés Tibor fejteget: a *homok* bizonyára többletjelentéssel bír; olyan anyag, amely elrejtje a kivégzés eszközeit (a szegeket), s egyúttal felitítja a vért, azaz eltünteti a bűnjelet. (Tüskés Tibor: *Pilinszky János. Arcok és vallomások, Szépirodalmi Bp. 1986.*) A szavak persze, mint önálló jelentéshordozók — szintaktikai kötöttségük nélkül is — abszolút informatív jellegűek. A *villany* és a *plakát* (mint a modern kor jelenségei) és a hozzájuk kapcsolt éjszakai sötétség (archetipikus lírai toposz) emelik a szövegbeli közlés intenzitását, szinte észrevétlenül vezetik át az olvasót a misztikum és a szürrealitás találkozási pontjain.

A vers akusztikai jellegzetességei egészen sajátosak. A hátul képzett, felpattanó mássalhangzók (*g, k*) és egy zárt gégeréshang (*h*) uralják az első sort. A kemény, szigorú hanghatást sejtelmes elfojtottságával némileg oldja a lágy, zöngétlen *h* (*Alvó szegek a jéghideg homokban*). A *plakátmagányban* határozóóra-gos összetett szó iskolapéldája a képzettársulásos szóhangulat megjelenítésének, tekintve,

hogy a jelöletlen összetételbe egy konkrét és egy elvont fogalom jelentését sűríti a költő. A mély magánhangzók szekvenciális ismétlése (*plakátmagányban ázó...*) fontos ritmikai tényezővé válik. A harmadik-negyedik sor is inkább vokális hangszerelésű. Az *égve*: *hagyta* palatális-veláris kontrasztja, illetve a *folyosón*: *a villanyt* mély egyhangúsága bizonyítja mindezt. Az utolsó, verszáró sorban is adekvát hangrendi ellentét (ontják = veláris — véretem = palatális) teremt akusztikai hatást, erősítve a gyilkosok és az áldozat szembenállását.

A *Négysoros* ritmikáját az első, a második és a negyedik sor jambusai és spondeusai uralják. Már-már egyhangúan, ha az első és a harmadik, tizenegy szótagból álló sorokat nem tennék kissé zaklatott ritmusúvá az ötödféles jambusok: Talán a folyosó kiszámíthatatlanságát, talán a véletlenül égve felejtett villany drámai fontosságát demonstrálva. Mintha a sorvégek is vívódnának az elkerülhetetlen pusztulás előérzetében. Szorongásra és kínra figyelmeztet az *éjjelek-véretem* rimpár.

*

A *Négysoros* közismert, „népszerű” költemény, gazdag irodalma van. A verset azonban — talán az itt vázolt értelmezési problémák miatt — ma már kevés iskolai szöveggyűjtemény közli. Továbbra is kérdés maradt, hogy megírásában közrejátszhatott-e más, személyes életélmény, mint a keresztény ember húsvét előtti szorongatottsága? Egyre valószínűbbnek látszik, hogy igen. A már említett monográfiák tanúsága szerint: Pilinszkynek a költemény születése időpontjában volt a válópere. Ám semmiképp nem vonatkozathatunk el a bevezető gondolatunkban hangsúlyozott, a megírhatatlan szenvedéstől átvértett *Harmadnapon* szövegeinek szakralitásától. Attól az életrajzi mozzanatoktól független tényről, hogy a passióban megjelenő Krisztus kínhalálának és föl-támadásának költői ünneplése adja Pilinszky „értelmezhetetlen” lírájának egyértelműségét.

Bánffy György

A II. egri kiejtési konferencia megnyitó beszéde

Tisztelt Konferencia!

Tisztelt Barátaim!

Szövetségünk elnöksége, tagjai, diákjai nevében köszöntöm Önöket.*

„Ti szavak, magyar szavak, s ha csak mi tudunk már néma-néma nyelvnek és béna-béna fülnek igaz igéket, megcsalt szívnek se talmi vigaszt: hitet sugallni és büszkeséget!”

„Mennyi olasz, francúz, német szerez efféle dolgokról vagy verset, vagy komédiát, melyet szépnek találnak más nemzetek is. Hát én is azért az magyar nyelvet ezzel akartam meggazdagítani, hogy megesmerjék mindenen: magyar nyelven is meglehet az, ami egyéb nyelven meglehet!”

Szélmalomharc?

„Igyekeztem azon, hogy a deák bötünek értelmét híven megmagyaráznám, az szólásnak módját pedig úgy ejteném, hogy az ne láttatná deákból csigázott homályossággal, hanem oly kedvesen folya, mintha először magyar embertől, magyarul íratott volna.”

Szélmalomharc?

„Serkenj fel, magyar ifjúság, im nemzeti nyelved, egy szép nemzetnek bélyege veszni siet, mint tellik külső szédítő kincsével honnod, mint pusztul Árpád hajdani nyelve, neme!”

Szélmalomharc?

„Szép nyelvbővítés, népségelelem, evevítés és társadalom... hadrász, távirász... már a hideg is ráz...”

Szélmalomharc?

„Nekem itt szavam nincs, az ország nagyja nem vagyok, de birtokos vagyok. De... Ha feláll oly intézmény, mely a magyar nyelvet kifejti és ezzel segíti honosaink neveltetését, jószágaim egy évi jövedelmét feláldozom.”

Szélmalomharc?

„Vizsgáljuk, mely szerek által gyarapodhatik nyelvünk, tanuljunk és tekintsük, mit csináltak mások, mi használ nekünk. A maradék tanúja lesz tetteinknek. Rettegjük ítéletét.”

Szélmalomharc?

„Mint zenész vallom azt is, minden nyelvnek megvan a maga hangszíne, tempója, dallama, egyezőval zenéje. Vessünk hát gátat kiejtésünk romlásának!”

Szélmalomharc?

„Idegen szavak fitogtatása vagy tudatlanság, vagy tudálékosság, de legalábbis pongyolaság. Ki mérésezi azt állítani, hogy szépséges nyelvünk használata nem minden megszületett magyar mindennapos mestermunkája!”

Szélmalomharc?

„Fölmagasodni nem bírhat, de lobogsz még szélkaszabolta magyar nyelvt!”

Illyéstől Illyésig bizonyágok végelethatatlan láncolatát sorolhatnánk tovább, amely a magyar nyelv erejét hirdelve a szép magyar beszéd megtartásáért jajong...

Az éppen negyven évvel ezelőtt Egerben a helyes magyar kiejtésről tartott konferencia teljes joggal fordította október 22-én és 23-án az anyanyelvi műveltség e legfontosabb kérdésére figyelmét. Hiszen már akkor körvonalazódott az a veszedelmes helyzet, hogy a technika legújabb vívmányai, áldásos és jól felhasználható hatásai mellett, súlyos veszélyeket is tartogatnak különösen a kis népek nyelvhasználatára vonatkozóan.

A mai konferencián bizonyára sok szó esik még annak a kétnapos tanácskozásnak váteszi határozatairól ..., a megjósolt, aggodalmat kiváltó ragályokról, és az akkor legsürgősebb teendők megfogalmazásáról. Nem véletlen, hogy a kiejtés ügyének előmozdítására a Nyelvtudományi Társaság szűkebb

---

* Bánffy György az Anyanyelvpolók Szövetségének elnöke. Ebben a minőségében nyitotta meg 2005. október 22-én az Egerben megrendezett kiejtési konferenciát, melyet az 1965-ben megtartott kiejtési konferencia negyvenéves évfordulóján rendeztek meg. A szervezők célja az volt, hogy a figyelem ismét irányuljon a kiejtés, a szép magyar beszéd ügyére. Ezzel a céllal egyetértünk, ezért közlünk számos, az elhangzó beszéddel foglalkozó tanulmányt.

körü bizottság létrehozását is fontosnak tartotta. Leszögezték a rádió és a televízió mikrofonja elé kerülők beszédtechnikai tudásának minimumát.

Jól ismerve annak a konferenciának és általában a magyar nyelvért aggódó tudósok és nyelvművelők reményeit, az Antall kormány idején törvényelőkészítő munkánk során, számos javaslatot terjesztettem be a mikrofon előtt beszélők vizsgáztatásáról. Felvettem, hogy a törvényben jelenjen meg a rádióban és televízióban működő anyanyelvi bizottságok vétőjoga, legalább a belső munkatársak munkájának megítélésekor. Éles viták után az az álláspont győzött, hogy az emberi szabadságjogok a beszéd-kultúra területén sem korlátozhatóak. A vétőjog előbb ajánlási vagy nem ajánlási feladattá szelődött, majd a közgondolkodás rohamos értéktelenedése során szinte semmivé lett.

Hiába érvelünk azzal, hogy a megszólalás tanárnak, művésznek, szónoknak egyaránt nyelvi felvérteztséget tesz kötelezővé. A sebészek szikéjével se vagdalkozhat bárki, csak aki erre hosszú éveken át felkészült. A koncertterem zongorája elé sem engednek bárkit odaülni, akár szabadságát megsértve ki is vezetik onnan, ha előtte nem járt végig a művészképzés keservesen gyötrelmes éveit. Csak a beszéd művességét megkövetelők sértik az emberi szabadságjogokat? Csak a közösséghez szólók ne mérettesenek meg?

Hadd idézzem a negyven év előtti konferencia határozatának egyetlen pontját: Gondoskodni kell arról, hogy a szép magyar kiejtés kidolgozandó normái az iskolában, a rádióban és televízióban, a színházakban és az előadó-művészetben érvényre jussanak.

Vajon hol tartunk a szép magyar kiejtés normáinak kidolgozásában?

Vajon hol tartunk az oktatási intézményekbe felvett hallgatók rendszeres beszédtechnikai képzésében? Legalább a magyar szakos tanárjelöltek ilyen irányú képzése megvalósult-e?

Nem lehet feladatom, hogy jó szándékú laikusként az elmúlt évtizedek eredményeit a mérleg két serpenyőjébe próbáljam gyűjteni. De előadásom címét igazolandó, felsorolhatom az Anyanyelvápolók Szövetségének sikeres tevékenységét, pályázatok hirdetések, anyanyelvi táborok vagy a Kazinczy szépkiejtési versengés támogatásakor. Az egész Kárpát-medencére kiható „Beszélni nehéz” körök tevékenysége és az ezt létrehozó és irányító rádiós műsor népszerűsége nem csökken.

Az Édes Anyanyelvünk című folyóirat példányszámának emelésére is sor kerül. És hogy a mérleg másik serpenyőjébe ki mindenki teszi bele hanyagságból, hozzá nem értésből, a szabadságot szabadságként megvalósító szellemiségéből kiizdadt eredményeit, most arról nem érdemes szót ejteni. A sajtó szennyesét takarítsák el a sajtósok, a nyelvművelés fontosságáról vitázzanak a nyelvvel foglalkozó tudósok. Ez a mérleg az évek folyamán billenhet jobbra vagy balra, de a magyar nyelven beszélők milliói számára nem volt szélmalomharc az évszázadok során vívott küzdelem. Hiszen itt ülünk és megértjük egymást ma is. Lehet erről-arról másféle véleményünk, mi képesek vagyunk sárdobálás nélkül is a különböző nézetek megvitására.

Néhány perccel ezelőtt Balassi Bálint, Pázmány, Széchenyi, Kazinczy, Kosztolányi, Márai, Kodály, Illyés Gyula sorait idéztem. Velük bizonyítottam, hogy az évszázados küzdelem nem volt szélmalomharc. *Jobbágy Károly Fuldokló anyanyelvem* című versében az asszimilációról így kesereg: „Mert a konyhában, a sePERT udvarban szívott anyanyelv lassan sorvadva, mint ahol örvény húz, süllyed, fuldokol. Előbb csak fenn, majd újra lenn, bizonytalan, igénytelen, halkul, megszürikül, fénytelen, aztán végleg eltűnik. A gyerekek mégcsak törík, de mint divatjamúlt ruhát, szégyellik már az unokák.”

A vers torokszorító. De ha körülnézünk a Kárpát-medencében, az elszakíttóság nyolcvan esztendeje alatt nem volt szélmalomharc az ott élők küszködése. Ha a vers fájdalmanak van is valóságalapja, a küzdelem ott és Budapesten, a huszonegyedik században sem reménytelen: a Kárpát-medencében 15 millió ember magyarul beszél.

Hatesztendőskoromban vezetett be apám e gyönyörű épület magasföldszintjén levő elemi iskola első osztályába. Éveken keresztül e falak között oltották tanítóim belém azt az értékrendet, mely mind a mai napig életem egyik fő tartópillére. Ezen az alapon mondom évtizedek óta műsoraimban a magyar irodalom történetének gyönyörű szemelvényeit, azon a magyar nyelven, amit e falak között szívhattam magamba, ami e város piacán vásárolgató édesanyám mellett a széles környékből ideseregülő árusok gazdagon árnyalt kiejtésű kínálgatásából belém ivódott. Öröm és büszkeség számomra, hogy szűkebb hazám és első iskolám épülete mind negyven évvel ezelőtt, mind azóta is folyamatosan az oktatás fontos kérdéseinek tárgyalására összegyűjti a Kárpát-medence legjobb erőit. Köszönet érte.

Kodály *A magyar kiejtés javításáért* című tanulmányában ezt írta: „Ha nyelvünk harangszavát repedt fazékká engedjük zúllani, ne csodálkozzunk, ha elmerülünk a népek tengerében.” A globalizáció habjain úszó hajók árbocainak csúcán még lengedeznek a nemzetek zászlói. Nem szélmalomharc, ha

itt ezen a konferencián, majd az utána következő években, évtizedekben mélységes hitünk lesz és marad nyelvünkért és megmaradásunkért vívott küzdelmünkhöz. És az, mint az elmúlt századokban, a következőkben sem lesz szélmalomharc.

Tisztelt Jelenlévők, tisztelt Kongresszus!

Egy kevésbé ismert verssel kívánok eredményes munkálkodást, végrehajtható vágyaink járható útjára mutató javaslatokat. Hogy *Illyés Gyula: A törzs szavai* című versének legalább záró sorai beteljesülhessenek: „Hacsak mi tudunk már néma-néma nyelvnek és béna-béna fülnek igaz ígéket, megcsalt szívnek se talmi vigaszt: hitet sugallni és büszkeséget!”

Otthonom, anyanyelvem

Takács Tibor verse

„Mikor már minden menthetetlen...
Te vagy otthonom anyanyelvem!
Az alanyok és állítmányok:
Kitáguló örömhatarok. —
Papírra vetett menedékem
Maholnap egyetlen reményem...
Jelzőim fénye, füstje, lángja:
Mondataim varázskabátja!
Boldog betűk papiros réten
Csakis tiétek minden érdem.

Én kéz vagyok csak, lehanyagló
Szavak kapuját nyitó ajtó,
Ahonnan anyám sügva, rejtve
Tanítgatott az anyanyelvre.
Ma is ez szívem menedéke.
.....
Te vagy börtönöm életfogytig,
Belőled csak öröm piroslik.
Bilincsem is vagy, anyanyelvem!
Mindhalálig levehetetlen!

* * *

Gömöri Árpád

Kiejtésünk néhány kérdéséről*

Néhány gondolattal szeretnék hozzájárulni a konferencia eredményességéhez. Olyan nyelvi-kiejtésbeli jelenségekről kívánok szólni, melyek gyakorta hallhatók a közbeszédben.

Azt tapasztaljuk, hogy a társadalmi-nyelvi hatások kedvezőtlenek. A kereskedelmi rádiózás és televíziózás térhódításával terjed a kapkodó, a gyors beszéd. Az elektronikus hírközlés hat az írásra (ékezetek hiánya), s ezen keresztül a kiejtésre is. Kardos László paleontológus írta egy cikkében: „Az elektronikus levelezéssel eltűnnek a nyelvünkre jellemző ékezetek, miközben sziszifuszi harcot vívunk azért, hogy nyelvében élő nemzet maradjunk...” (Népszabadság, 2000. dec. 30.)

1. A zárt *ē* beszédbeli szerepéről. Ez a beszédhang színesebb teszi-teheti beszédünket. Érdemes megörizni, illetve a köznyelvben való használatát bátorítani. Ez talán nem mindig magától értehető törekvés. Álljon itt példának Horváth Teri színművésznő Sári-gyöp c. könyvének néhány — érzelemmel teli — sora: „Az *e* hangzóimmal haragban volt a tanárom. Jó dunántúliasan máig sokféle *e* hangzóm van... Ezt makacsul őrizem magamnak. Szerencsére egyik esztendőben új tanárunk fonetikát és magyar nyelvet tanított. Lőrincze Lajos. Nagyon megdicsérte a sokféle, szép hajlítású *e* hangzóimat. Ettől jaj de boldog lettem. Ettem, szerettem a szót... Eddig csúfoltak, szidták, ő meg úgy tartja: szép. Én is kitarok mellette. Attól színes a magyar nyelv, hogy annyiféle hajlata van, mint a magyar tájnak.”

Egy másik példa. A felvidéki magyarok ragaszkodnak nyelvi-kiejtési hagyományaikhoz. Ezt példázza a Gömörország c. kulturális folyóirat. 2003. évi 2. számának teljes anyaga (96 oldal) a nyelvi hagyományokról szól, s különlegessége, hogy ebben a számban minden cikkben jelölték a zárt *ē* hangot. Kovács Ágnes vezércikkéből való ez a néhány sor: „Léhet, hogy Olvasóink az elején megütköznek kissé merészségünkön, hogy ebben a lapszámban mindénütt és következetesen alkalmazzuk a zárt *ē* hang betűjelét. Aki kiejtésben naponta természetesen módon gyakorolja, annak nem okoz majd különösebb nehézséget olvasás közben...” — Végül Deme László professzort idézem: „A zárt *ē* szívesen látott vendég a köznyelvi kiejtésben.”

2. A beszédsebesség növekedése. Korunk jellemző tünete, a beszédsebesség növekedése is torzítja a kiejtést. Gósy Mária kutatásaiból ismeretes, hogy a XIX. században még a szónokok percenként ~40 szót

* A II. egri kiejtési konferencia (2005. október 22.) írásos hozzászólása.

mondta ki, egy emberöltővel ezelőtt már ~60-at, ma pedig ~80-at. De mértek már percenként 130 szavas sebességet is.

A gyors beszéd elsősorban a fiatalokra jellemző, de hallható a rádióban és a televízióban is, különösen a kereskedelmi adókban.

A gyorsan beszélő elnyeli a magánhangzókat, sőt az egyes szótagokat is. A gyors beszéd s a vele együtt járó kiejtési hibák, pontatlanságok megsértik az ún. „együtműködési elvet”, vagyis a beszélő nem teljesíti azt a feladatát, hogy a hallgató pontosan megértse (megérthesse) az elhangzottakat. Kívánatos lenne tehát a beszédtempó lassulása.

3. Az idegen nyelvek hatása. A mai nyelvhasználatra jellemző az a törekvés, hogy az idegen nyelvezet túl közeli kiejtésre törekednek. *Tótfalusi István Kiejtési szótárának* bevezetőjében ezzel kapcsolatban kifejti: félreértés, téves vélekedés, hogy az adott idegen szó kiejtésekora a lehető legtökéletesebben utánoznunk kell az illető nyelvben szokásos hangzást. Féligazsággal van dolgunk. Majd hozzát teszi: ha orosz, angol stb. társalgást folytatunk, valóban törekedni kell erre. Ám ha magyar emberrel magyarul beszélünk, az idegen hanghordozással kiejtett név csúnyán ki fog ütni beszédünkéből. De nem eshetünk az ellenkező végletbe, a betűjejtés csapdájába sem.

Gyakori, hogy valamely (idegen) nyelv kiejtési szabályait alkalmazzák egy másik nyelvre. Például az angol kiejtés szabályait a francia (vagy francia eredetű) szavakra, Az egyik boltban úgy mondták az ajánlott ing márkanevét: a *Guy Laroche*-t, hogy „gáj laros”, holott helyesen „gi laros”. A francia „frizsider” is „fridzsider” lett, az „imázs” pedig újabban „imidzs”. A rádióban gyakran németesen hangzik el az indiai származású karmester, *Zubin Mehta* neve is, így: „Cubin Méta”.

Külön kell szólni az orosz nevek kiejtésének torzulásáról. Hiányzik egy olyan szótár, amely a cirill betűs szavak átírását és kiejtését tartalmazná. Korábban kevesebb hiba volt e tekintetben, ma zűrzavaros a helyzet. Ez megmutatkozik mind az átírásban, mind a kiejtésben. Legtöbbször angolosan vagy németesen írják át az orosz neveket, figyelmen kívül hagyva az akadémiai szabályzatot és a helyes kiejtést: *Alekszandr* helyett *Alexander*, *Valentyin*ből *Valentin* lesz, *Raszputyin*ből *Rasputin*, *Arkagyij*ből *Arkadij*. Ezekről a jelenségekről ír *Geréb Anna Amerikanizált remekművek* című, a filmfeliratozásokról szóló cikkében: „Az az érzésem, hogy a fordítóknak már nagyon kevés emléküik van az orosz kiejtésről, pláne, ha azt egy közvetítő nyelven (angol) keresztül kellene kihallani.” (Népszabadság, 2005.)

4. A magyar szavak kiejtése. A mássalhangzók kiejtési hibái közül most csupán a szóvégi *h* kiejtését említem, amely több esetben néma: *cseh, méh, csehvel, méhvel*; de: *potroh — potrohhal, sah — sahhah*. A rádió és a televízió egyes tudósítói tévesen nem ejtik az idegen szavak végén a *h*-t: *Allah, ajatollah, Ramallah — „ajatollával”, „Ramallában”*. — Gyakori jelenség a rövid és a hosszú magánhangzók fölcserélése olyan szavakban, mint *színház, posta, bura, óvoda*. A tulajdonnevek között is előfordul, pl. a *Schöpf-Merei* gyakran „Schöpf-Mérei”-nek hangzik. — Latin eredetű szavainkban is tapasztalható, hogy a hosszú magánhangzó a képzett szóalakokban szokásos rövidülés ellenére hibásan hosszú marad: *kultúra — kultúrális* (helyesen: *kulturális*).

Vannak kiejtési szótáraink, melyek közül *Fekete László*t említem. Haszonnal forgatható, bár — szerintem — kissé engedékeny. Megengedi, illetve vaglyagossá teszi azokat a kiejtési formákat is, melyek közül néhányat hibáztattam, azokat, amelyek eltérnek a magánhangzók jelölésétől: *anekdota, színház, színi* — kiejtve: *anegdota* v. *anegdóta*, *színház* v. *szinház*, *színi* v. *szini*. Úgy vélem, hogy a kiejtési szabályokat, ajánlásokat lehetőleg az írott formához kell közelítenünk: *bura, anekdota, óvoda, körút, posta*. Ez a közelítés mind a helyesírást, mind a helyes kiejtést elősegítené, és összhangban van helyesírásunk első alapelvével is (AkH. 17. pont).

Egyes nyelvészeti elemzések szerint (*Nádasdy Ádám: Mindentudás Egyeteme*) az ilyen vagy hasonló kiejtésbeli jelenségeket (pl. magánhangzó vagy mássalhangzó megnyúlása) egyszerűen tudomásul kell vennünk. A szakzsargonban „ormány-nyúlás”-nak nevezett jelenségről az olvasható, hogy ez a rövid *o* és *ő* kiejtésbeli megnyúlása, amelynek az az oka, hogy *r* + mássalhangzó áll az *o*, ill. *ő* után: *fordul, körmöt* — kiejtve: *fördul, körmöt*. Vagy: *Külső fürásokat kellett bevonni*. A magyarázat így hangzik: „... az ormány-nyúlás a hangkörnyezet által kondicionált nyújtószabály.” Másféleképpen szólva: szabályos, helyénvaló. Akkor vajon a két magánhangzó közötti rövid mássalhangzó kiejtésbeli megnyúlása is szabályos és természetes: *vasaló, köpeny, bakancs, hegesztő* — kiejtve: *vasalló, köppeney, bakkancs, heggesztő*? Ezek szerint minden kiejtési változat úgy jó, ahogy van, nem szükséges tenni semmit sem. Ebben mégis kételkedem. Az ilyen vélemények szemben állnak az Akadémia által jóváhagyott helyesírási szabályzattal. E vélekedések megítélését az Önök bölcsességére bízom.

Ilyés Mária

Beszámoló a Szép Magyar Beszéd Versenyéről

Az a megtiszteltetés ért, hogy részt vehettem a Kazinczy Ferenc Szép Magyar Beszéd Versenyének 34. országos döntőjén 2006. ápr. 12–14. között.

A szép szó jegyében találkoztak immár 34. alkalommal áprilisban Veszprémben azok a főiskolások, akik nemcsak tantárgynak tekintik az anyanyelvi ismeretek tanítását, hanem sokkal többnek. Hisz mindnyájan magunkénak vallhatjuk azt a szemléletet, ahogyan Kazinczy vélekedett féltett kincsünkről, anyanyelvünkről: „A nyelv egyik legféltőbb kincse, egyik legfőbb díszje a nemzeteknek, s a nemzeti léleknek mind igen szép képe, mind hív fenntartója s ébresztője.”

Mi történik ezen a versenyen, mi a célja, mi a haszna? Nem több és nem kevesebb, mint az, hogy lehetőleg minél több embert ébresszen rá már fiatal korában, hogy az anyanyelv használatának módja, színvonala gondolkodásunkról, jellemünkről, embertársainkhoz való viszonyunkról árulkodik. És ha ez így van, akkor fontos közösségi érdek fűződik ahhoz, hogy mondanivalónkat választékos szókinccsel, logikusan rendezett és jól szerkesztett mondatokban, a helyzethez, a körülményekhez, a műfajhoz és a beszélgetőtársához illően fogalmazzuk meg, érthetően adjuk elő. Ennek az erőpróbának volt színtere Veszprém. De még ennél is több. Ez emlékekben gazdag három napot jelentett minden résztvevőnek, hiszen a szűkebb értelemben vett szakmai programon kívül az ide eljutók megismerkedhettek Magyarországon egyik legszebb vidékével, ahol talán még sohasem jártak.

Mi is az igazi értelme ennek a versenynek? A tényleges teljesítmény mellett — a szabadon választott és a kötelező szöveg felolvasásán túl — a résztvevőnek hazához, nemzetéhez való kötődésének ébresztője kíván lenni, továbbá az emberek közötti megértés tudatos eszköze is, amelyre ugyancsak nagy szükség van. Minden bizonnyal ez a felismerés ad erőt a rendezőknek az évenkénti munka vállalásához, ez ösztönzi a felkészítő tanárokat, ez buzdítja a döntőbe jutott tanulókat is a felkészülés közben.

Az országos döntő ebben az évben is a szokásos program szerint zajlott.

A felhívásban következőket olvashattuk: „Az Oktatási Minisztérium, a Kazinczy-díj Alapítványi Bizottság, az ELTE Fonetikai Tanszéke és a Veszprémi Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke meghirdeti a 2005–2006. tanévre a felsőoktatási intézmények Kazinczyról elnevezett Szép Magyar Beszéd versenyét, amelynek célja az anyanyelvi nevelés és a beszédkultúra fejlesztése.

A verseny célját külön is megfogalmazták: „A szövegmondó verseny megrendezésével arra kívánjuk ösztönözni a résztvevőket, hogy növekedjék a magyar nyelv-használat kiejtési szabályait figyelembe vevő, kifejező beszéd iránti igényesség.”

A háromnapos ünnepségsorozat 2006. április 12-én vette kezdetét a Veszprémi Akadémiai Bizottság székházának dísztermében. Itt Földes Csaba, a Veszprémi Egyetem dékánja köszöntötte a résztvevőket. Közben tudomást szerezhettünk arról, hogy a Veszprémi Egyetem névről a versenyt szervező intézmény Pannon Egyetem névre keresztelkedett át. Ezt követően dr. Gósy Mária, a Kazinczy Ferenc Szép Magyar Beszéd elnöke tartott ünnepi beszédet és nyitotta meg hivatalosan a versenyt. Beszédében hangsúlyozta a magyar nyelv ápolásának fontosságát, és kifejtette örömét, hogy ennyi versenyzőt, szám szerint 46-ot, köszönhet, akik továbbadhatják majd e verseny szellemét tanítványaiknak is.

A verseny első napját a tudományos előadások tették értékessé. Neves előadóktól hallhattunk előadásokat, akiknek nevét addig talán csak szakkönyvekből ismertük.

Az első előadás témája: A főiskolai hallgatók beszéde. Előadó: Adamikné dr. Jászó Anna. Az előadás fő kérdése: Változott-e a főiskolai hallgatók beszéde 20 év alatt? Hosszú évek kutatásának eredményeképpen megtudhattuk, hogy változott beszédünk, olvasásunk. A 2000-ben végzett vizsgálatok az olvasás terén is rossz eredményeket mutattak. Következésképpen: a beszéddel, olvasással törődünk kell.

Dr. Jancsó Miklós, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem adjunktusa *A beszédtechnika oktatásának története az erdélyi magyar felsőoktatásban* címmel tartott színes előadást.

Bóna Judit, az ELTE Fonetikai Tanszékének tanára a beszédtempóról tartott színes előadást, mely alapján megerősítést nyert az a tény, hogy a beszédtempó egyre gyorsuló tendenciát mutat, és beszédtempónkon igen nehéz tudatosan változtatni.

Imre Angéla, az ELTE Fonetikai Tanszékének tanára *A hangsúlyszelzés és a helyes hangsúly* címmel tartott előadást, mely során szemléletes példákkal tudatosította a hangsúly szerepét a mondanivaló értelmezésében.

A beszédtechnika tanításának néhány szabályáról, törvényszerűségéről Rozgonyiné Molnár Emma előadótanárról szólt.

A verseny második napja izgalmas hevében telt. Reggel a sorszámhúzás után kezdődött a verseny első része. A versenyfeladat a felhívásban is szerepelt: „Egy szabadon választott szöveg értő-értető (de nem színészi) előszóbeli bemutatása, elsősorban a 20–21. századi, esetleg a 19. századi magyar publicisztika, esszéirodalom vagy a kevéssé párbeszédessé széppróza termékeiből. A szöveg ne haladja meg a három percet, ne fordítás, hanem eredeti magyar írásmű vagy szövegésznek is tekinthető egyik részlete legyen.”

A verseny bírálóbizottságának az összetétele a következő volt:

A zsűri elnöke: Gósy Mária — ELTE Fonetikai Tanszék

A zsűri tagjai: Fodor Eszter — Pannon Egyetem, magyar szakos hallgató

Hoffman István — Debreceni Egyetem, Magyar Nyelvtudományi Tanszék

Markó Alexandra — ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet

N. Markó Julianna — Berzsenyi Dániel Főiskola, Szombathely

Nyirkos István — Debreceni Egyetem, Magyar Nyelvtudományi Tanszék

Süveges Gergő — MTV, Budapest

Wacha Imre — Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár

A verseny értékelésének főbb szempontjai a következők voltak:

- a) jó szövegértés és szövegűség
- b) a szövegtartalom, az írói szándék és a szövegszerkezet hiteles közlése
- c) a beszédhelyzetnek, a szöveghelyzetnek megfelelő tolmácsolás
- d) jó beszédhang, a beszédhangok és hangkapcsolatok helyes ejtése, megfelelő hangsúlyozás, dallamfőmálás, szünettartás, a beszédtempó, a hangerő illő alkalmazása, a nonverbális eszközök szövegnek megfelelő mértéktartó használata.

Szövegét 46 versenyző olvasta fel, melyből 6 versenyző érkezett határon túlról. Témájukat tekintve a szövegek a nyelvművelésről, nyelvről szóltak, de hallhattunk egypercest és tudományos szöveget is.

Délután a kötelező szöveget mutatták be a versenyzők, *Simonyi Zsigmond: A nyelvtudományról* c. részletet, melynek első mondata jelentette a legtöbb gondot a versenyzők számára, akik tizenöt percet kaptak a felkészülésre. Számos versenyző felolvasása természetes, gördülékeny, élményszerű volt, sejteni lehetett már a közönség reakcióiból a Kazinczy-díjasok névsorát.

A verseny harmadik napja az ünnepélyes eredményhirdetéssel kezdődött. Wacha Imre, a Kodolányi János Főiskola tanára értékelt a verseny színvonalát. Tanulságos beszédet tartott az előforduló hibákról és ezek figyelembevételéről a további versenyek során. Kiemelte, hogy az értő-értető bemutatás nem érzelmi alapon történik, hanem természetes hangvétellel, sok gyakorlást igényel a helyes légzéstechnika elsajátítása, és örömmel veszi tudomásul, hogy már nem olyan nagy a központozás hatalma.

A zsűri döntése következtében tizennégy versenyző vihett haza Kazinczy-érmét és könyvjutalmat. A többi versenyző könyvjutalmát bátorító, további versenyzésre buzdító szavak kíséretében adták át.

A kötelező szöveget *Hatás Andrea* 2005. évi nyertes versenyző mutatta be.

Révay Valéria tanszékvezető mondott zár- és egyben búcsúbeszédet.

Veszprém csodálatos hely volt e nagyszerű verseny számára, melyről véleményem szerint kellemes emlékei vannak minden versenyzőnek. Ez jó alkalom volt arra, hogy kitekintsünk a világba, szakmai tapasztalatot szerezzünk és elgondolkodjunk nyelvünk, beszédünk ápolásának kérdésein.

A 2006. évi Kazinczy-érmek:

	intézmény	versenyző	sor- szám	pont- szám
1.	Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK	Egyedi Mónika	10	155
2.	ELTE BTK	Bak Anita Zsófia	32	148
3.	Pécsi Egyetem BTK	Fenyvesi Zoltán	27	144
4.	ELTE BTK	Kéner Balázs	25	140
5.	Veszprémi Egyetem TK	Szabó Pálma	3	137
6.	ELTE Tanító- és Óvóképző Főiskola	Pereczes Nikolett	43	136
7.	ELTE BTK	Meleg Gábor	9	135
8.	Szegedi TE	Nagy Róbert	23	135
9.	Veszprémi Egyetem TK	Molnár Anikó	31	134
10.	Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK	Dávid Ádám	20	133
11.	ELTE BTK	Deák Vera	29	130
12.	Szombathelyi Berzsényi Dániel Főiskola	Tulman Géza	45	130
13.	Szegedi TE	Hódi Viktória	6	129
14.	Konstantin Egyetem, Nyitra	Vanya Barbara	12	127

ENCIKLOPEDIKUS KÖNYV AZ OLVASÁSRÓL!

Adamikné Jászó Anna: Az olvasás múltja és jelene. Az olvasás grammatikai, pragmatikai és retorikai megközelítésben

24 cm, 610 oldal, ára 3990 Ft

A magyar nyelvű szakirodalomban egyedülálló összefoglaló munka fő fejezetcímei:

1. Általános kérdések, alapelvek, 2. Olvasástörténet, 3. Nyelvi tudatosság és olvasástanítás, 4. A szövegértő olvasás, 5. Retorikai gondolkodás és szövegértő olvasás, 6. A *reder response* vagyis az olvasó válasza, 7. Az olvasási modellek.

Megrendelhető: Trezor Kiadó, 1149 Budapest, Egressy köz 6.

Tel.: 363-0276, fax: 221-6337, e-mail: trezorkiado@trezor.axelero.net

A beszédtechnika tanítása*

1. A verbális közlés írásbeli és szóbeli változata közül az élőszó vizsgálata jelentősen előtérbe került az utóbbi száz esztendőben. Az iskolázottság, a közéleti szereplés, „a beszélő foglalkozások” szaporodása szükségessé tették az élőszóra figyelmet, s a hangrögzítő készülékek fejlődése lehetőséget adott az elhangzott szó megőrzésére, felidézésére. A beszéd visszahallgatása, ismételhetősége egzaktabbá tette a mulékony élőszó elemzését, s szinte rendszerré állt össze, vagy legalábbis rendezhetővé vált a nyelvi megformálás eszköztára. Ez nem azt jelenti, hogy a kultúra történetében nincs nyoma annak, hogy beszédképzéssel foglalkoztak volna — éppen ellenkezőleg. A politikában, a jogi életben a szónokképzés; a hitéletben a prédikátorok beszéde; s a színház közönség előtt való szereplése megkövetelte a technikai ismeretet, a hangerőnlétet, amellyel szavuk értelmileg és érzelmileg is elérte célját a szűkebb vagy tágabb közönség körében.

Miért fontos korunkban még inkább a beszéd ismerete, rendezettsége? Mert sokkal többeket érint, mint valaha, s a nagyon sok információ befogadása vagy cseréje is csak olyan módon lehetséges, ha megbízhatóan működik az üzenetközvetítő kód.

2. A beszédtechnikát szűkebben és tágabban is értelmezik. A szűkebb értelmezés szerint a beszédmechanizmus alapja, segítségével és összetevői által a beszéd *érthetővé* válik, és a *változatoság* hatásmechanizmusával funkcionál. Tágabb értelmezésébe tartozik a mit? kinek? milyen körülmények között? hogyan? kérdések föltevése, továbbá az is, milyen időintervallumban monddunk valamit, és milyen szándékkal, pl. kérés; kérdés; közlés stb.

Mindennemű vizsgálatát speciálissá teszi, hogy a beszéd, a megnyilatkozás életünk természetes velejárója, s nehezen tudjuk kiragadni a mindennapi használt közegből és külső szemlélőként analizálni, tulajdonságait feltárni. (Éppen ebben segítenek a technikai eszközök.)

A beszédtechnika tanítása egész iskola- és képzérendszerünk része a óvodától a felnőtt posztgraduális képzéséig. Nem közismereti tárgy, mint a matematika, földrajz vagy biológia stb., ugyanakkor minden tárgy interpretációja a segítségével történik.

Nem szándékozom oktatási rendszerünk teljes vertikumát vizsgálni abból a szempontból, hogyan történik a beszédtechnika tanítása, csak egy szeletet, a felsőoktatást kiragadva vállalkozom pár megjegyzésre azzal a kiegészítéssel, hogy a leírtak többsége a közoktatásra is vonatkoztatható. A beszédtechnika tanítására nem képeznek intézményeink, kivéve a Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskolát, ahol a logopédusokat, a beszédhiba-javító tanárokat oktatják. Történtek ugyan kezdeményezések a beszédtanárképzésre, de megvalósulásukról nem tudok.

Az első egri kiejtési konferencia után (1965) jelentek meg azok a neves tanárok, akik nemcsak felvállalták a beszédtechnika oktatását, de tankönyveket, jegyzeteket is írtak, ezek a kiadványok elméleti ismereteket és sok ajánlott gyakorlatot tartalmaztak. Neveket is említve: *Fischer Sándor, Hernádi Sándor, Montágh Imre, Wacha Imre, Rónai Béla, Kerekes László* stb. a teljesség igénye nélkül.

3. A felsőoktatási intézmények közül a pedagógusképzésben fordítottak kiemelten több időt a beszédképzésre. Az óvó- és tanítóképzésben beszédképességet mérő pályaalkalmassági vizsga is van, a tanárképző intézményekben nincs, viszont reguláris óra keretében ismerkednek a hallgatók a témával.

A felsőfokú intézmények közül a jogi, színművészeti, teológiai egyetemen, a média- és menedzserképzésben, a kommunikációs szakterületen és számtalan OKJ-s szakterületen oktatnak beszédtechnikát, s a különböző szakmai tanfolyamok továbbképzésein szintén.

---

* Elhangzott Veszprémben 2006. április 12-én a Kazinczy Ferenc Szép Magyar Verseny előtt tartott konferencián.

Az oktatás céljaként fogalmazódik meg, hogy a művelt, értelmiségi hangmegnyilvánulása legyen akusztikai élmény, jellemezze a tiszta hangképzés, s a beszéd helyes technikai megvalósítása.

Az oktatás indításakor meghatározó tényezők:

— Milyen adottságokkal és előképzettséggel kezdik a hallgatók a beszédkurzust (pl. a magyar szakosok hangtani ismeretei más feltételeket teremtenek, mint az egyéb szakosokéi).

— Heti hány óra áll rendelkezésre?

— Milyen az intézmény technikai felszereltsége?

A jelöltek már felnőttek, s ilyen idős korban már nehéz a beszédhibákat és a kialakult beszédszokásokat (modorosságot) korrigálni (bár nem lehetetlen).

Bármely célú beszédtechnika-oktatásra érvényes, hogy „Aki megszólal, annak hitelesen kell előadnia a szöveget; a nyelvi megformálás nagyban elősegítheti a tartalom hitelesítését a rendelkezésre álló szegmentális és szupraszegmentális eszközök segítségével.” (R. Molnár 2005)

4. Elengedhetetlen az alapozás a nyelvi eszköztár biztonságos kezelése, vagyis az érthetőségnek és változatosságának mint követelménynek a megvalósítása.

Mi teszi érthetővé a beszédet, a szöveget?

Az érthetőséget szolgálja (elsősorban) a technikai felkészültség, a beszéd helyes technikával történő létrehozása, vagyis:

— a helyes légzés

— a tiszta artikuláció

— a szabályszerű hangindítás

— a hangzósság (rezonancia megléte a beszédben)

— a hangkapcsolatok helyes kiejtése

A változatosság eszközei csak formálisan választhatók külön, a beszédben együtt fordulnak elő, együtt hatnak. Ezek:

— hangsúly, hanglejtés,

— tempó, szünet, hangerő,

— hangszín (modulációk), ritmus,

— interpunkció megszólaltatása, átértékelése (ha felolvasásról van szó).

Az itt felsorolt eszköztár „birtoklása” tehát a technikai alapvetést adja.

5. A módszerek kialakítása pontosságot igényel.

A beszédtechnika elsősorban gyakorlati jellegű tárgy, a tanítás metodikáját tekintve az „egyéni” hozadék felmérése után a lehetőséghez mérten (idő, létszám) minél több gyakorlat elvégzése ajánlható.

Pl.: Indulásképpen egy rövid 8-10 soros szöveg tagolt felolvastatása célravezető ezután a szöveg lényegének összefoglalása, szabad elmondása következik (a produkcióról videofelvétel készül: — tehát hang- és képanyag). A visszajátszást a produkció egyéni elemzése követi mindenre kiterjedő részletességgel. Vagyis az elemzésnek része a hangképzés jellege, minősítése, légzés-technika, artikuláció, hangzósság, hangerő stb.; esetleg egyéni ejtésbeli rendellenességek. A szabadon előadott szöveg a személy saját beszédstílusát demonstrálja. Az olvasástól elválasztva, külön minősítendő.

Mint eddig is többször említettem, külön kiemelten kell törődnünk a technikai alapozással. A beszédhez fölhasznált energia a tüdőből kiáramló levegő, s az egész beszédprodukciónak meghatározója, hogy kellő „levegőtámasszal” beszéljen az egyén, érdemes mérni, hogy kinek milyen mennyiségű levegő áll rendelkezésére. Ezt mindenkinél ajánlatos elvégezni. A módja pl.: alaplevegővétel (előzőleg gyakorolni) aztán egy labiodentális zöngétlen spiráns **f** vagy egy dentalveoláris zöngétlen spiráns **sz** hang segítségével kifújni a levegőt (ez páros gyakorlat), a társ a másodpercek ütemének megfelelően számol — s kiderül, kinek hányadik számnál fogyott el a levegője. Kb. 18-30 mp-ig bírják legtöbben, nagyon ritka az 1 perces időtartam (ének szakosok és sportolók tudják legjobban beosztani a levegőt). Minden tankönyv figyelmeztet, hogy a vegyes mélylégzés, s a technikai légzés kialakítása a beszédprodukciónak alapja. Az egyszerű gyakorlatoktól az összetett

szöveges légzésgyakorlatokig mindig kellő időt érdemes szánni rá. Zárásképpen mérce lehet a mellérendelő típusú bővített mondategységeket tartalmazó sor egy levegővétellel történő értelmező, nem gyorsított tempóval történő megszólaltatása.

A helyes *artikuláció* alakításához elengedhetetlen a magyar hangképzési bázis, vagyis a nyelvünkre jellemző szabályrendszer ismerete és betartása. A hangok, szavak és szókapcsolatok ejtésének önkontrollja (hangfelvétel!) és kontrollja iránymutató a beszélő számára és a gyakorlatot vezető számára is. A vokálisok időtartam-korrelációjának tudatosítása, jelentősége a beszédritmus alakulása szempontjából is meghatározó. A konzonánsok időtartama szó belsejében és abszolút szövégen képzésmódját tekintve is tudatosságot igényel a helyes beidegzés alakításának a céljából.

A hangkapcsolatok vizuális (írás) és auditív megjelenésének különbsége olykor elbizonytalanítja a beszélőt. Az elhangzó változat megfigyelése, elemzése, a helyes ejtés rögzítése, szövegben történő megszólaltatása teszi biztonságossá a kiejtést (az elhangzó változat módosulása is megfigyelhető, értékelendő, pl. éljen! ~ éjjen!).

A *hangindítás* lehetséges változatait — gyakorlásképpen — először verses szövegen lehet próbálni, aztán rátérni a prózai szöveg gyakorlására. A hangindítási gyakorlatokhoz kapcsolhatjuk a hangzós megszólaltatást: a kellő rezonanciával hangzó szöveg egyúttal a gégefő és a hangszalagok kímélését is jelenti. Az ilyen beszéd nemcsak kellemes hanghatású, hanem jobban lehet hallani és érteni is anélkül, hogy túlságosan feszülne a gégefő.

6. A technikai alagyakorlatokat követi a beszédprodukciónak komplex megjelenítése, amely ideális esetben egységes eszkékként hat, de analizálva az összetevőinek az együttes alkalmazása teszi kellemes hanghatásúvá, meggyőzővé, érzelmileg is motiválttá a szöveget.

A szövegegészszel kapcsolatos elvárás; hogy a beszélő

- középhangsávjában szóljon,
- telt hangú legyen a beszéd,
- a hangerő a körülményeknek (terem, helyiség nagysága) megfeleljen,
- tempója a hallgatóközönséghez és a témához alkalmazkodjon,
- a szupraszegmentális eszközök használatában kellő gyakorlatot szerezzen és odaillő módon szólaltassa meg mindegyiket,
- ismerje és tudja alkalmazni a modulációs lehetőségeket (magassági váltás, erősségi, hangszín, gyorsasági, ritmusváltás; a szünetek megfelelő alkalmazása,
- a felolvasó számára az interpunkció átértékelése.

Nézzünk ezek közül egyet-kettőt részletesebben, pl. *a hangszín váltását*.

A hangszín váltása egyike a legnehezebb beszédmodulációknak. A gondolati variánsok minden színére kell, hogy megfelelő hangszínünk legyen: a leglágyabttól a legkeményebbig.

„A hang színének árnyaló képességét már a hangok képzésében kell keresnünk — írta *Fónagy Iván*. — Érezhető minden magyarázat nélkül a zöngétlen explosívák kattogása (p, t, k), lágyabb a nazális (m, n, ny) és a likvidák hanghatása (l).” A beszédhangnak és így a hangszínek sincs jelentése, de akusztikai hatásában az érzelmi festéshez nagyban hozzájárul, tehát a hangszínmoduláció beszédünk érzelmi síkján jelent különösebb változást, de gyakran az értelemlre is igyekszünk vele hatni.

Szóljunk még a *szünetről* is. A beszédművészek, előadók vallják, hogy nincs nehezebb művészi eszköz, mint a szünetek helyes alkalmazása.

A szünet helyének és tartamának megtalálása a szövegmondásnak, a szöveg értelmezésének egyik legfontosabb eszköze. Elő- és utószünet létezik. A figyelemkeltő, ún. hatásszünet az előszünet, az utószünet pedig lehetőséget ad az appercepcióra.

A ritmikus szünet feszültséget kelt a hallgatóban, néha kiemel, néha ironizál. Mindezzel párhuzamosan megváltozik a tempó, a ritmus, a hangszín és a hangerő.

A beszéd folyamat változásainak egysége azt jelenti, hogy egyetlen modulációs jelenséget sem tudunk külön-külön megvalósítani. Beszéd közben nem tudjuk szétválasztani őket, nem is akarjuk; együtt jelennek meg, s e hat modulációs tényezőnek a variálása adja a változatos beszédet. A

társalgásban éppúgy megjelennek, mint a művészi szövegmondásban. Nem elég egyetlen elemet földuzzasztani, mert a beszéd modorossá válik tőle.

7. Tegyük említést végül az eszközökről, a *hangrögzítő készülékek* felhasználásáról. Akár mint hangfelvétel, akár mint illusztráció céljából bemutatott anyag igen jól használható a beszédtechnika oktatásához. A saját beszédhang visszahallgatása elidegenítő, „külső” megfigyelőként jobban visszaadja a valóságos hangproduktiót, mint a „belső” hallás, az elképzelés az önmagunk beszédéről. Példák igazolhatják, hogy még a saját középhangsáv megítélése is gyakran téves lehet. Összetettebb lehetőség a hang- és képfelvétel, a videó, a multimediális megjelenítés. A verbálison kívül a nonverbális jelek is elemezhetővé válnak, azaz túllépve a hangtechnikán, az egyéniség komplex beszédproduktióját láttatja, hallatja. Az ilyen típusú gyakorlatok előkészítésére időt kell szánni, hogy ne idegenkedjenek tőle a résztvevők. A gyakorlatot az egyszerűbből az összetettebb felé haladva lehet megtervezni, de meg is lehet fordítani a sortrendet.

A beszédtechnika oktatásához készült illusztráló segédanyag nem teljes terjedelmében, csak valóban egyes részekhez felhasználható szemléltetésül mutatható be, pl. *Szende Aladár* hangszalagja (még az ötvenes évekből, akár összehasonlító elemzésre is jó a mai beszédvárásokkal összevetve), a *Fischer Sándor* könyvéhez kiadott lemezmelléklet majd később videokazetta, *Montágh Imre* Útravaló című 360 perces kép- és hanganyaga.

Természetesen, bármilyen hang- és képi anyag felhasználható az elemzésekhez.

8. Szóljunk esetleg a beszéd egészségstanáról! Ha valaki olyan foglalkozást választ, amelynek alapja a beszéd (és esetleg a sok beszéd), ez ép hangképző szerveket követel, legalábbis ilyennek kellene lennie optimális esetben. Ahogy a szintézisztónék tilos a járművezetés, a vegyszerrel allergiásnak a laboratóriumi munka, úgy a beteg hangnak is árt a napi többórás beszéd; jó lenne, ha csak azok lépnének a pályára, akik ép hangképző szervekkel rendelkeznek, mert esetleg pár év elteltével pályamódosításra kényszerülnek a nem várt mértékű hangromlás következtében. A természetes beszéd, a társalgás általában nem megerőltető beszédtevékenység, de a hivatásos beszélőké igen. Ezért kell orgánummá fejleszteni a beszédhangot, hogy megfelelő technikai képzés, gyakorlás után alkalmassá váljék a nagyobb megterhelésre. A kellő hangedzettség alapul szolgálhat a beszédfunkcióhoz, de a hangot kímélni kell, hasznos tudni, hogy mi árt a hangképző szerveknek, mit kerüljünk, hogyan őrizheti meg hangunk „hajlékonyságát”, hogy több évi (évtizedi) használat után is alkalmas legyen finomabb árnyalatok megszólaltatására. Igen eltérő anatómiai alkatunktól következik, hogy egyesek erős gégefővel, „strapabíró” hangképző szervekkel rendelkeznek, mások gyengébbel. Az egyéni adottságokat figyelembe véve a hangegészségstan szabályai mindenkire vonatkoznak. (Itt idő hiányában nem foglalkozom vele részletesen; de az egészséges beszédhang érdekében fontos odafigyelnünk a károsító hatásokra, és óvni a hangot, mert feltétele nemcsak a változatos beszédnek, hanem olykor a pályán maradásnak is.)

Összegezve: a Beszédtechnika interdiszciplináris elméleti alapokon nyugvó gyakorlati jellegű tárgy. Tanításának metodikája, csakúgy mint tartalma, változik ugyan, de az adott nyelv diktálta karakter meghatározza a követelményeket; a hangzó beszéd értelmes, esztétikus megszólaltatását.

Irodalom

- Fischer Sándor (1982): *A beszéd művészete*. Bp., Gondolat Kiadó.
Fonagy Iván (1989): *A költői nyelv hangtanából*. Bp., Akadémiai Kiadó.
Hernádi Sándor: (1976): *Beszédművelés*. Bp., Gondolat Kiadó.
Montágh Imre (1976): *Tiszta beszéd*. Bp., Népművelési Propaganda Iroda.
Montágh Imre (1989): *Nyelvművelés. A beszéd művészete*. Bp., Múzsák Kiadó.
Rónai Béla — Kerekes László (1974): *Nyelvművelés és beszédtechnika*. Bp., Tankönyvkiadó.
Molnár Emma (1999): *Tanári beszéd*. In: *Nyelvtan, nyelvhasználat, kommunikáció*. szerk. Galgóczi László, Szeged, JGYTF Kiadó.
(2002): *A hangzó beszéd feladatköre az oktatásban* In: *Feladatok és módszerek az anyanyelvi nevelésben a XXI. század elején*. Szerk. V. Raisz Rózsa — Zimányi Árpád, Bp.
(2005) *Multimediális módszerek beszédoktatásban* In: *II. kiejtési konferencia* Eger szerk. Zimányi Árpád (megjelenőben).
Wacha Imre (1967): *A helyes kiejtés oktatásának néhány problémája*. In: *A magyar nyelv története és rendszere*. Nyelvtudományi Értekezések 58. Bp., Akadémiai Kiadó, 575–800.

Jancsó Miklós

A beszédtechnika oktatásának története az erdélyi magyar felsőoktatásban*

Tisztelt Hölgyeim, Tisztelt Uraim!

Tisztelt Jelenlevők, Tanárok és Versenyzők!

Engedjék meg nekem, hogy választott témám előadása előtt bemutatkozzam: Jancsó Miklós vagyok, sokáig a Kolozsvári Állami Magyar Színház színészeként dolgoztam, színészként kezdtem el a beszédtechnika tanítását — amiről most beszélni fogok Önöknek.

A marosvásárhelyi Színművészeti Intézet az én színészgenerációmól — gondolok itt az 1960–1990-es évek erdélyi magyar színésznemzedékére — szigorúan, következetesen megkövetelte a szép, kifejező magyar beszéd használatát.

A magyarázat egyszerű: ebben az időszakban színházaink egyik legfontosabb, ha nem éppen a legfontosabb művészi kifejezőeszköze a beszéd volt. A szó. Érthetetlen ellentmondás: a magyar színházak — nemcsak az erdélyi magyar színházakra gondolok — a XX. század második felében maximálisan odafigyeltek a beszéd helyes használatára: ezzel szemben sem a tanügyben, sem a médiában nem jelentkezett — megfogalmazottan, szakmai elvárásként a szép beszéd követelménye. Természetesen, voltak jó előadók, kitűnően beszélő tanárok, rádiósok — de ők voltak a kivételek. Ennek a jelenségnek oka valószínűleg a mindent megbénító, politikai, gazdasági és nem utolsósorban a nemzeti elnyomásban gyökerezett. Erdélyben legalábbis.

Elkövetkezett 1989. Felszabadultunk. Mertünk egyre bátrabban magyarok lenni és tenni is magyarságunk megmaradásáért.

A nemzeti önszmelés útkeresésében az anyanyelvápolás lényeges része, a szervezett beszédtechnika-oktatás kialakulása középisko-

lai és felsőoktatási szinten azonban még vártott magára.

1992-ben Albert Júlia színművésznő az újságíró szakon elkezdte a beszédtechnika-oktatást. Az oktatás időtartama fél év (ma is ilyen formában működik a tantárgy), évente kétszer 20-25 diák végzi el a kurzusokat.

1996-ban engem ért az a megtiszteltetés, hogy beindíthattam a BBTE Nyelv és Kultúra tanszéken — dr. Péntek János professzor jóváhagyásával és segítségével — a beszédtechnika, illetve művészi beszéd oktatását.

Ugyancsak 1996-ban éves tantárgyként bekerült a beszédtechnika a Kolozsváron működő Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológia tanrendjébe.

A tantárgyat itt is én tanítottam, máig is óraadó tanárként oktatok évente 20-30 különböző vallású teológust (unitáriusokat, reformátusokat, evangélikusokat).

Létrejött a Sapientia EMTE. Megalakulása pillanatában, 2000-ben azonnal jelentkeztem az egyetem elnökénél, a későbbi rektornál, dr. Tonk Sándor professzornál, azzal a beszédtechnika-programmal, amelynek eredményeként létrejöhet a Babeş-Bolyai Tudományegyetem magyar tanszékein az ortoépia, a beszédtechnika szervezett, tanrendbe épülő oktatási formája. Tonk Sándor és a Sapientia akkori Kuratóriuma azonnal elfogadta a beszédtechnika létrehozását felvállaló, annak minden részletére figyelő, szervezett anyanyelvápolást szolgáló tervezetét. Ez a program különben egyik első bejelentett indulási programja volt a Sapientianak.

---

* Elhangzott Veszprémben 2006. április 12-én a Kazinczy Ferenc Szép Magyar Beszéd verseny előtt tartott konferencián.

Az oktatással kapcsolatos elképzelésem lényege a következő volt:

— Be kell indítani a beszédtechnika-oktatást a BBTE minden olyan tanszékén, ahol az oktatás nyelve magyar (a Sapientia akkor Kolozsváron még nem működtetett tanszékeket). Ahol nem tanulhatnak magyarul a diákok — ott lehetőséget kell biztosítani számukra, hogy megismerhessék a beszédfejlesztés elméleti és gyakorlati szabályait.

— Segíteni kell az Erdély-szerzte működő magyar nyelvű középiskolákat beszédtechnika-szakkönyvekkel, megfelelő taneszközökkel. Hanglemezeket (a legjobb magyar előadók, versmondók, pódiumművészek előadásait rögzítő hanglemezeket), anyanyelvápolással foglalkozó kiadványokat kell eljuttatni a Székelyudvarhelyen, Nagyenyeden, Kézdivásárhelyen működő tanítóképzőknél.

— Csupán beszédtechnikatanár-képzéssel lehet biztosítani az anyanyelvápolás szakszerű kivitelezését és folytonosságát (erre nézve is konkrét javaslatot nyújtottam be a Sapientianak). El kell kezdeni a beszédtechnikatanár-képzést. Zárójelben megjegyzem: nagyon sok tehetséges filológus örömmel vállalta volna, hogy elvégzi azt a beszédtechnika-kurzust, ami feljogosította volna arra, hogy szakszerűen oktassa a tantárgyat.

Nem részletezem most a beszédtechnikatanár-képzésre benyújtott javaslatomat, csupán annyit említek: meghatározónak képzeltem azt, hogy aki ennek a tantárgynak tanítására vállalkozik, annak elsődleges követelményként tökéletes beszédtechnikával, no meg előadói képességekkel is kell rendelkeznie. El akartam kerülni az olyan kínos helyzet megismétlődését, ami egyik erdélyi kisváros iskolájában alakult ki, ahol is egy pösze, raccsoló ifjú hölgyet kineveztek logopédusnak.

2001-ben megváltam a kolozsvári Állami Magyar Színházról, elkezdtem, illetve folytattam egyetemi munkámat: folytattam a Nyelv és Kultúra tanszéken és a Protestáns Teológián, elkezdtem a Babeş-Bolyai tudományegyetem magyar tanszékein a tantárgy megismertetését, népszerűsítését diákok és tanárok előtt.

A szervezőmunka nem volt egyszerű: be kellett kérekednem minden magyar tanszéken

egy-egy órára, ahol teljes létszámban jelen volt a tanszék diáksága. 15-20 perc alatt ismertettem a tantárgyat — többnyire sikerrel, hiszen a bemutatóm után sokan iratkoztak fel a hallgatók közül a beszédtechnika-kurzusra. Végül, hónapok, évek munkája eredményeként létrejött és beépült a Babeş-Bolyai Tudományegyetem tanrendjébe a beszédtechnika mint választható tantárgy. A magyar tanszékek hallgatói — fizikusok, kémikusok, közgazdászok, geológusok, biológusok, szociológusok, filológusok, gyógypedagógusok, matematikusok — számára hozzáférhetővé vált a tantárgy. A szervezés utolsó szakasza már nehezen ment: Tonk Sándor rektor halála után az ortoépiá megtűrt, sorvasztásra ítélt tantárgya lett a Sapientianak, azon belül a Kutatási Programok Intézetének, ahová a különben igen tisztelt Kuratórium helyezte azt.

A beszédtechnika tehát itt, a Vendégtanári programban haldokolt.

2004-ben beszámoltam Kató Bélának a Sapientia EMTE elnökének, hogy elvégeztem a feladatot, amivel megbíztak: kiépítettem egy új magyar tantárgyat a Babeş-Bolyai Tudományegyetemen. Kató Béla közölte, a Sapientia nem tudja tovább biztosítani — spórlási okok miatt — fizetésemet — tehát abbamarad a Babeş-Bolyai Tudományegyetemen immár működő beszédtechnika-oktatás. Röviden: egy gyakorlonoki fizetésen múltott — ennyit kaptam munkámért a Sapientiatól — az erdélyi magyar felsőoktatásban a beszédtechnikának mint tantárgynak a léte. Ezt a minimális jövedelmet nem volt hajlandó biztosítani az a magyar egyetem, amelyik egyik programjában kinyilatkoztatja: „A KPI (...) hozzájárul (...) a magyar nyelven nem hallgatható szaktantárgyak tanításának biztosításához, az állami felsőfokú oktatás hiányosságainak pótlásához.” (KPI — 2004 Scientia Kiadó, Kolozsvár 2004. 79 l.)

2004 szeptemberétől tehát a Babeş-Bolyai Tudományegyetemen megszűnt a szervezett, minden magyar tanszékre kiterjedő beszédtechnika-oktatás.

A 2005–2006-os tanévben a tantárgy már csupán a Gyógypedagógián és a Protestáns Teológián létezett. Mindkét egyetem ideális körülményeket biztosított az oktatáshoz.

2006 áprilisától a Pszichológia Tanszék vezetője, dr. Szamosközi István professzor alkalmazott beszédtechnika-oktatói munkakörben, így tovább taníthattam, illetve újrakezdehettem a régebb beindított beszédtechnika tanítását. Pillanatnyilag a történészeknek, gyógy-pedagógusoknak, közgazdászoknak, filológusoknak oktatom a tantárgyat a tanárképzés keretén belül. Ilyen formában, a már említett újságíró szakos diákokkal együtt évente 150-200 magyar diák ismerkedhet meg a helyes magyar beszéd követelményeivel. A statisztikai adatok szerint a kolozsvári egyetemeken 10 000 magyar diák tanul.

Az oktatás módja — változó, a csoportok felkészültségi szintje határozza azt meg. Szépen beszélő diákokkal igyekszem a művészi beszéd elsajátítási módját megismertetni, arra fektetni nagyobb hangsúlyt.

Alapszakkönyvünk *Fischer Sándor A beszéd művészete* — ennek a kiadványnak a Beszédgyakorlatok fejezetében használt gyakorlászövegeit rendszerint kiegészítem más szakkönyvek gyakorlásra ajánlott szövegeivel.

A szövegértelmezésnél használt irodalmi szövegek szerzői közt erdélyi írók is szerepelnek: Sütő András, Tamási Áron, Kuncz Aladár, Cs. Szabó László stb. Tetszenek tudni: az a bizonyos lokálpatriotizmus.

A beszédtechnika-oktatás során hasznosnak tartom, hogy a diákokkal megismertessem a magyar versmondás, a magyar szövegmondás történetét. Doktori dolgozatom részmájaként sokat foglalkoztam a Paulay-korszak, az „aranykorszak” előadási stílusával, ezen belül az akkori beszédtechnikai elvárásokkal. Nagy segítségemre volt ebben a munkában *dr. Böhm Edit: A vers szószólói* című kiadványa (Bp. 1989. Múzsák).

A diákok általában érdeklődéssel fogadják *Egressy Gábor A színészet iskolája* (Bp. 1879) *Solymosi Elek A színészet tanítása* (Bp. 1896), *Festetics Leo Illemtana* (Illemtana a Színi Tanoda és a Magyar Színészek használatára, szerző gróf Festetics Leo a Színi Tanoda főigazgatója Pest 1866) és a hasonló tematikájú kiadványok bemutatását.

Az Illemtan könyvecske például azért is érdekes, mert részletesen tárgyalja a „felsőbb

körök osztályának életmódját” — egymáshoz való rang-meghatározta viszonyulását. A könyv szerzője teszi ezt azért, hogy a színészek „nehogy az előadandó szerepekben ezek ellen hibát kövessenek (kövessünk) el”.

Íme, a realista előadásigény 1866-ban. Ami természetesen a szövegmondás elvárásaként is jelentkezett.

Külön érdekes olvasmányok bizonyult *Paulay Ede A színészet elmélete* (Pest 1871) című színésszempedagógiával, színésszmesterséggel foglalkozó könyve.

Ismert tény, hogy Paulay Ede nevéhez fűződik az a sokat emlegetett hangsúlyszabály, mely szerint „a jelző mindig hangsúlyos”. Idézem Paulayt:

11. paragrafus (151):

„A jelzős főnév jelzőjével együtt egy fogalmat alkot, s azért kivétel nélkül mindig a jelzőt kell hangsúlyozni, pl. Széthintik a zizegő szalmát, átveszi a tücsök csöndes birodalmát.”

„A hangsúlyról. — 11. paragrafus: „Ha a jelzők egymástól függetlenek, mind hangsúlyozandók, akár előtte állanak a főnévnek, akár utána. Pl. — Brutus derék, becsületes férfiú...”

És egy érdekes Paulay-megállapítás, ami feloldja a „mindig a jelző a hangsúlyos” kanonizálását: 12 pont (131): „A főnév megtartja — jelzője dacára — a hangsúlyt, ha új eszmét vagy ellentétet foglal magában pl. Virág**okor**, virágos kert helyett.” Tehát mégsem mindig, minden körülmények között a jelző a hangsúlyos.

Vagyis Paulay már 1871-ben megállapította a mindmáig érvényes helyes hangsúlyszabályt, melynek értelmében a hangsúly-elhelyezést a szövegben a szöveg értelmi igénye, vagyis maga a szöveg határozza meg.

Ha már szakkönyveket említettem, az alapszakkönyvünkhöz ajánlott könyvszét meg lehetőségen gazdag. Csak éppen nem könnyű hozzájutni. Ezek többnyire a beszédtechnika gyakorlatához kapcsolódó munkák:

Hernádi Sándor: Beszédművelés. Bp., 1999.

Jancsó Adrienne: Újra és újra. Életpályám. Bp., 1996.

Latinovics Zoltán: Verset mondok. Bp., 1979.

Montágh Imre: Tiszta beszéd. Bp., 1995.
Nagy Adorján: Színpad és beszéd. Bp., 1964.
Péchy Blanka: Beszélni nehéz. Bp., 1980.
Wacha Imre: A korszerű retorika alapjai I–II. Bp., 2000.
Wacha Imre: Szöveg és hangzása. Bp., 1999.

Erdélyi kiadványokkal is büszkélkedhetünk:

Az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége megjelentette Wacha Imre: Beszédművelés gyakorló szövegek — beszédtechnika, szövegértelmezés, szövegmegközelítés, beszédstílus — Kolozsvár, 1999 és dr. Soltész Jánosné: A hivatásos beszéd hangtechnikája című rendkívül hasznos, hiánypótló szakkönyveket.

A szép és kifejező beszédigény iránti növekvő érdeklődést bizonyítja egy másik, Kolozsvárott megjelent beszédtechnikával foglalkozó könyv. Szerzők: Toró Jolán, Tánczos Ibolya. A kiadvány címe: A beszédfejlesztés tanítói kézikönyve. Ennek a könyvnek mottóját idézem, melynek szerzője dr. Péntek János professzor:

„...Bárki tapasztalhatja a televízióban, a rádióban, az iskolában, az utcán, mindenütt, hogy kapkodó, tétovázó, zavart lett nyelvünk dallama: bizonytalan, gyakran idegen mintát követ a szórend és a hangsúly; némely hangunkat, különösen a hosszú hangzókat alig érzékeljük a hanyag ejtésben; hígul, lazul nyelvünk okkal magasztalt tömörsége; az egyoldalú kényszerkétnyelvűségben szolgálai fordítjuk azt is, ami lefordíthatatlan, és átvesszük azt is, ami fölösleges, mert van rá szavunk. Hogy mindez ne így legyen, arról mi is tehetünk, mi tehetünk elsősorban.”

Meggyőződésem, hogy a beszédtechnika oktatása tehet a legtöbbet az említett nyelvi hígulás, az elbizonytalanított nyelvi dallam javításáért. Kiváló, minden anyanyelvi kérdést érintő kitűnő szakírások megjelenhetnek szaklapokban külföldön, belföldön, de ismerjük be, ezek az írások nem jutnak el a nyelvet rosszul beszélő átlag és nem átlag olvasóhoz. Sőt — az egyetemi hallgatók nagy része szintén nem fog

anyanyelvápoló cikkeket olvasni — csak úgy, önszorgalomból. De ha mégis hozzájutnak ilyen jellegű kiadványokhoz, ezekből nem tanulhatják meg, hogyan is kell szépen, helyesen beszélni magyarul, hogyan kell egy hangzót helyesen képezni, hogyan kell felépíteni, előadáskésszé tenni, gyakorolni egy irodalmi szöveget.

Ha a néptanító valaha a nemzet napszámosa volt, a beszédtechnika-oktató — akár középiskolai, akár egyetemi szinten — az anyanyelvápolás napszámosa. Mert tanítanunk kell a szép beszédet, különben nincs jogunk számon kérni senkitől: miért nem beszél szépen, helyesen? És a szépbeszéd-oktatást már középiskolában kell elkezdni, ehhez viszont olyan tanárookra van szükség, akik pedagógiaiilag, szakmailag — és miért ne? — művésziileg hitelesen tudják ezt a nem mindennapi, sokszor kényes tantárgyat oktatni. Amíg ez nem történik meg, addig a beszédtechnika — választható tantárgyként — csupán érdekessége, sajátos színe lesz a BBTE tanrendjének.

A beszédtechnika oktatásához kapcsolódik még a BBTE Nyelv és Kultúra Tanszéken évente magrendezett Szép Magyar beszéd verseny. Az itt legjobbnak bizonyult diák vagy diákok képviselték egyetemünket a magyarországi Szép Beszéd Versenyeken.

Hallgatóink állandó jelleggel szerepelnek a Kossuth-szónokversenyeken.

Mégis — nem hiszem, hogy áltatom magam, amikor ezt mondom — minden hányattatása ellenére a beszédtechnika-oktatás hatott és hatni fog. Ha mással nem, azzal, hogy bekerült az egyetemi köztudatba, tudatosította a tanároknak, diákoknak, azokban is, akik nem vettek részt beszédtechnika órákon, azokon a tanszékeken is, ahol elsősorban reál tantárgyakat tanítanak, hogy létezik egy egyetemi szintű elvárás minden magyarul tanulóval és magyarul előadó tanárral szemben. Ez pedig az igény a szép magyar beszédre. És van egy „kellemtlen” tantárgy, a beszédtechnika, amelyik követelményeivel és céljaival akarva-akaratlanul leleplezi a rosszul beszélő diákokat. És a rosszul beszélő tanárokat is.

A hallás utáni szövegértés*

A szövegértés fejlesztése, különféle mérése az anyanyelvoktatásban az utóbbi években igen fontos és kiemelt szerepet kapott. Elég itt a megújult érettségi vizsgakövetelményekre, a különféle nemzetközi és hazai mérésekre, számos, a szövegértés fejlesztését ígérő kiadványra, illetve a Nat-ban megfogalmazott általános követelményekre, a Magyar nyelv és irodalom műveltségterület fejlesztési feladataira utalnunk.

Az anyanyelvi nevelés alapvető feladata az anyanyelvi kompetencia fejlesztése oly módon, hogy a tanulók életkoruknak megfelelő szinten birtokolják a szóbeli és írásbeli kommunikáció képességét. A nyelvi kompetencia döntő eleme a kommunikációs helyzetek megfelelő értelmezése, a megértés képessége és a megértéssel összhangban álló aktív részvétel a kommunikációs folyamatokban. A folyamatosan fejlődő szövegértési és szövegalkotási képességek teszik lehetővé, hogy az egyén önállóan és másokkal együttműködve képes legyen a verbális, valamint a nem verbális (hangzó és képi) kommunikáció eszközeinek és kódjainak, a különböző információhordozók üzeneteinek megértésére és feldolgozására. Képes legyen a legkülönbözőbb céllal, környezetben és módon létrejött szövegek megértésére és elemzésére, kritikai feldolgozására; a nyelvi megalkotottság sajátosságából, a másodlagos, átvitt, képi kifejezésmódból adódó jelentéseket ismerje fel, reflektálja és saját szövegek alkotásában maga is éljen ilyen eszközökkel.

[...]

Beszéd-készség, szóbeli szövegek alkotása és megértése

A társas-társadalmi együttműködéshez szükséges szóbeli nyelvi képességek fejlesztése. A beszédhelyzetnek megfelelő, kulturált nyelvi magatartás kialakítása. A nem nyelvi kommunikáció, valamint a másik ember megértését és az önkifejezést elősegítő kommunikáció formálása, továbbfejlesztése. A beszéd-készségnek és a szóbeli szövegek megértésének fejlesztésével önismeretre, önbecsülésre, az ezeken alapuló magabiztos fellépésre és mások személyiségének tiszteletére, véleményének megbecsülésére nevelés.

(Nemzeti alaptanterv 2003: 18–20)

A Nat-ból származó általános és tantárgyspecifikus követelményeket megvizsgálva, látjuk, hogy valóban kiemelt feladatként szerepel a hallott és az olvasott szövegértés fejlesztése. E kompetenciák előtérbe kerülése csak üdvözlendő, hiszen ezek a készségek a tanulási, az ismeretszerzési folyamatnak is részei. Ezért a szövegértés fejlesztése, a szövegértési készség kialakítása, a szövegekkel végzett bármilyen tevékenység a tanulás minden szintjén meghatározó tényező.

A különféle tanterveket, anyanyelvi tankönyveket, egyéb segédkönyveket átnézve, megállapíthatjuk, hogy az olvasott szöveg megértésének fejlesztése jóval több feladatban szerepel, módszertanában kidolgozottabb, mint a hallás utáni szövegértésé.

Ahhoz, hogy a hallás utáni szövegértés fejlesztésének módszertanát, a fontosabb gyakorlattípusok meghatározását felvázolhassuk, mindenképpen először meg kell vizsgálnunk azt a kognitív folyamatot, amely a beszédészlelés, a beszédpercepció során létrejön az egyénben.

1. A hallás utáni szövegértés sémája

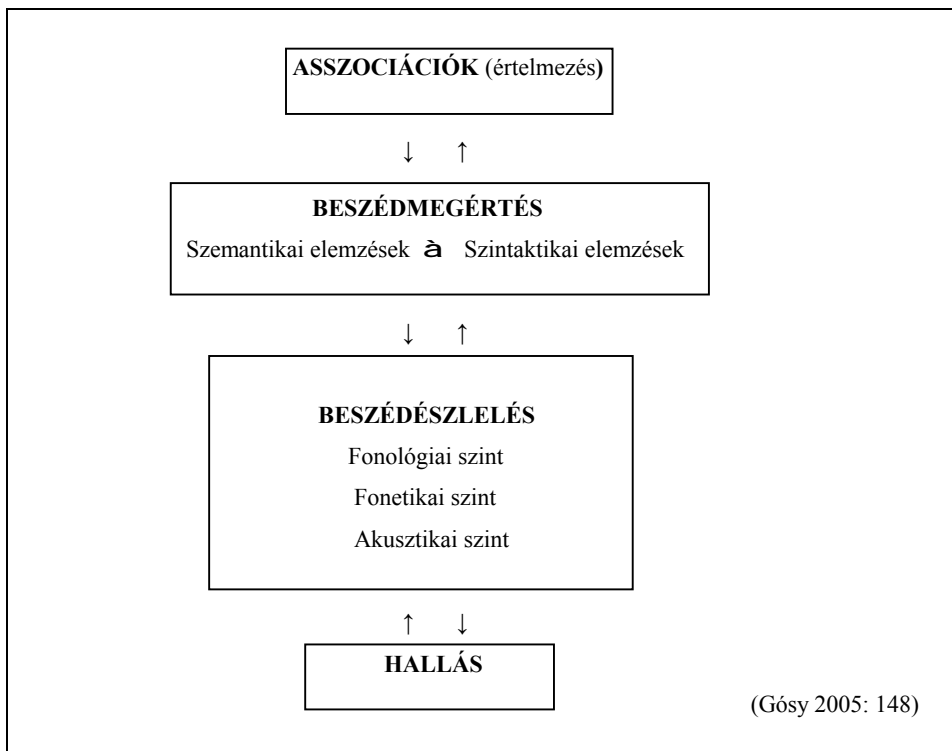
A beszédmegértés folyamatának leírására igen sokféle elmélet és séma készült mind a kognitív pszichológia, mind a pszicholingvisztika területén. Legyen szó bármelyik modelltől (motoros modell, aktív-passzív modell, globális megértési modell, kohort modell, interaktív modell, Ellis és Young szófeldolgozási modellje), minden esetben arra a következtetésre jutunk, hogy a beszédmegértés igen összetett, kognitív folyamat, amelynek alapvető elemeit, meghatározó tényezőit mindenképpen ismernünk kell ahhoz, hogy az iskolai oktatásban, a gyerekek hallás utáni szövegértésének fejlesztésében olyan hatékony gyakorlatokat tudjunk alkalmazni, amelyek valóban sikeresek, fejlesztőleg hatnak.

A sokféle modell között az iskolai oktatásban a leginkább eredménnyel használható a beszédmegértés hierarchikus felépítésű modellje (Gósy 2005: 147–9), amely nem áll meg a tisztán nyelvi szintek és a jelentés alkotóegységeinek egyedüli számbavételénél, hanem az értelmezéshez, vagyis a valódi

* Elhangzott Gödöllőn 2006. április 11-én a Magyar Alkalmazott Nyelvészek Egyesületének (MANYE) 16. konferenciáján.

megértéshez szükséges felsőbb szintet, az asszociációk szintjét is figyelembe veszi. Hangsúlyt helyez az információk tárolásának folyamatára, valamint a beszédmegértési folyamat visszacsatolásaira is. A felsőbb szintek szükség esetén korrigálhatják az alsóbb szintek elemzési eredményeit.

A szintek és egymáshoz kapcsolódásuk a következő:

A beszédfeldolgozás a hallási elemzéssel indul, amelyet a felismerés, a beszédészlelés és beszédmegértés szintjei követnek. A beszédmegértés szemantikai szintje visszahat a beszédészlelésre és a szintaktikai műveletekre, illetve ez utóbbi a beszédészlelés szintjeire is hatással van. Azt, hogy egy-egy elhangzott szó, üzenet azonosítása, felismerése hogyan történik meg, számos elmélet, modell próbálja leírni. A lehetséges sokféle modell valójában két nagy irányzatra osztható: a **moduláris** és az **interaktív** hipotézisekre. A moduláris modellek lényege, hogy a lexikális hozzáférés folyamatában a műveletek nincsenek kapcsolatban, sokszor egymás mellett, modulokban, elkülönülő szinteken jönnek létre az egyes műveletsorok. Ezzel szemben az interaktív leírások szerint a műveletek állandó kapcsolatban vannak, lehetőség van az együttműködésre, korrekcióra.

A beszédmegértést, a hallás utáni szövegértés folyamatát vizsgálva nem hagyhatjuk figyelmen kívül a **nyelvpedagógiában ismert háromszintű beszédértési** modellt sem (Bárdos 2003), mely alapján véve az előbb ismertetett hierarchikus beszédértésmo­dell lényeges elemeit tartalmazza, illetve azt kiegészíti a kommunikációs helyzet által meghatározó és befolyásoló tényezőkkel. A háromszintű mo­dell is hierarchikus szintekből épül fel. Az első szint a nyelv teljes ismeretének szintje (systematic knowledge), melyet a fonológiai, szemantikai és szintaktikai ismeretek egybefonódása jellemez. A második, a szituáció ismeretének szintje (contextual knowledge). A szituáció az, amelyet a beszéd maga teremt, egyrészt a beszéd fizikai környezete, amelyben az elhangzik; másrészt beletartozik azon tudások összessége is, amely a beszéd kezdetéig elhangzott. A harmadik, a háttérismeretek szintje (schematic knowledge), melynek része a világról való tudás, a szociokulturális ismeretek, a sémák (tények, tapasztalatok) és a forgatókönyvek (események elképzelt lezajlása) sora.

Az elemzés indulhat alulról fölfelé (a nyelvi szintektől) vagy felülről lefelé (a háttérismeretek szintjéről). A gyakorlott nyelvhasználóknál azonban a két irány szimultán működik, azaz az aktuálisan hallott szöveghez egy időben társul a saját ismereteinek halmaza. A hierarchikus modellben ez a szint az asszociációk szintjét jelenti.

↓	1. Háttérismeretek szintje	
↓	(sémák, forgatókönyvek)	↑
↓	2. A szituáció szintje	↑
↓	(fizikai helyzet és a szöveg teremtette helyzet)	↑
↓	3. Nyelvi jelenségek szintje	↑
	(fonológiai, szintaktikai, szemantikai szint)	↑

Beszédértési modell

2. A hallásértés fejlesztésének lehetőségei az anyanyelvi órákon

2.1. A felmérések tanulságai

Felmerül a kérdés, hogy milyen módszerekkel, illetve milyen mértékben van szükség az anyanyelvi hallásértés fejlesztésére. Az, hogy e készség tervszerű, tudatos fejlesztése is szükséges, semmi se bizonyítja jobban, mint azok a felmérések, amelyek a GMP12 alteszt felhasználásával készültek. Így érdekes adatokkal szolgál Vanconé Kremmer Ildikó (2002), aki 11–18 éves magyar-szlovák kétnyelvű gyerekek körében, több éven keresztül követéses felmérést végzett. A kétnyelvű gyerekek eredményeit egy magyarországi kontrollcsoporttal is összevetve az alábbi megállapításokat tette:

„Az életkornak a szövegértés fejlődésében nagy szerepe van, de ha csupán az életkor növekedésétől várjuk a szövegértési szint javulását, e folyamat lassú és elhúzódó lehet. A jónak mondható szövegértési szintet az érettségiző korosztály érte le, s az összefüggések felismerésének biztonsága még ebben a korosztályában sem mindenkinél megfelelő. Az egyéni teljesítményeket is figyelembe véve a spontán fejlődés — valószínűleg nagyon eltérő egyéni háttérrel feltételezve — van, akinél megfelelő, de van, akinél a szövegértési szint stagnálása figyelhető meg. Mindezek azt mutatják, hogy az egyéni fejlesztés a gyöngye szövegértést mutató diákok esetében döntő fontosságú [...], s az egyéni fejlesztésre nagy hangsúlyt kell fektetni.” (Vanconé 2002: 75).

Hasonló következtetésre jutott Simon Orsolya (2001) is, aki 71 ötödikes és 57 hatodikos veszprémi kisdiák körében, szintén a GMP12 tesztsomag egyik altesztjével (Varkocs György halála) vizsgálta a hallás utáni szövegértést. A megkérdezett diákok eredményei megfeleltek, sőt bizonyos mértékben jobbak is voltak, mint az adott korosztály átlaga. A fiatalok többet, míg a nagyobbak kevesebbet hibáztak. A hibás válaszok — érdekes módon — azonos kérdésekben történtek. Figyelemre méltó és elgondolkodtató, hogy a diákok azokban a kérdésekben hibáztak, ahol a beszédmegértés felsőbb szintjeit, vagyis a következtetések levonását, az összefüggések meglátást kellett volna mozgósítaniuk. Ezek az adatok arra irányítják a figyelmet, hogy a szövegértési nehézségekkel küszködő gyerekeket tanulási nehézség is jellemzik. Simon Orsolya felmérésben megállapította, hogy a nemek közötti különbség elenyésző, de a jó válaszokat adó 6. osztályosok között több a fiú. Ez a tény azonban a fontos tanulsággal függ össze, miszerint a fiúk érdeklődési körének jobban megfelel a tesztben szereplő történelmi szöveg, tehát a 12 éves fiúk nagyobb háttérismerete jobban segítette a megértést.

A bemutatott két felmérés ugyan kisszámú gyerek körében történt, és a vizsgálat se érintette a hallásértés minden szintjét, mégis az eredmények messzemenően megerősítenek bennünket abban, hogy az anyanyelvi hallásértést is érdemes tudatosan, átgondoltan fejlesztenünk, annak gyakorlattípusait, fokozatait kidolgoznunk.

2.2. Néhány gyakorlattípus az anyanyelvi hallás utáni szövegértés fejlesztésére

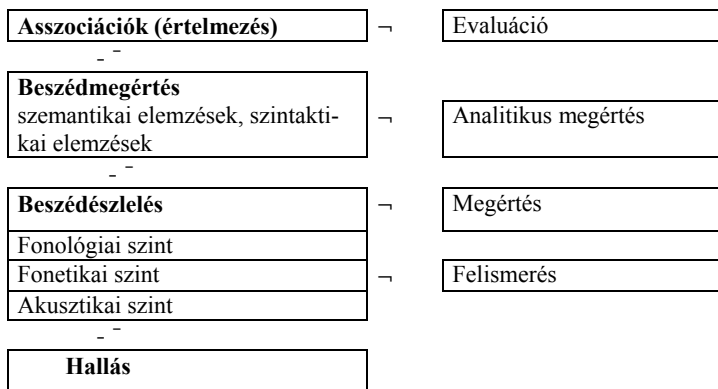
Felvetődik a kérdés, hogy milyen módszerekkel, gyakorlatokkal fejleszthetjük az anyanyelvi órákon a hallás utáni szövegértést? Legjobb, ha ehhez az idegennyelv-tanítás módszertanát hívjuk segítségül, ahol gazdag, kipróbált gyakorlatai vannak már e készségfejlesztésnek.

A sokféle metodikai tipológia közül az anyanyelvi hallásértés fejlesztésre talán a leginkább alkalmazható módszert a német Solmecke (1991) által meghatározott felosztás adja. Az ő metodológiai felosztása jól összeegyeztethető a hallás utáni megértés szintjeivel. Solmecke szerint a megértésnek négy különböző szintje van, és ennek megfelelően oszthatjuk a hallás utáni szövegértési gyakorlatokat csoportokba:

- a) Felismerés
- b) Megértés
- c) Analitikus megértés
- d) Evaluáció (felmérés, értékelés)

Az alábbi összetett ábra jól szemlélteti ezt a megfelelést:

A beszédmegértés modellje

Solmecke-féle gyakorlattípusok

a) A felismerés gyakorlatai

Az első csoportba tartozó felismeréses gyakorlatoknak a célja, hogy a figyelmet a nyelv formális tulajdonságaira irányítsa. Képesek legyenek a tanulók hasonló hangzású fonémákat, morfémákat, szavakat egymástól megkülönböztetni. Solmecke szerint a felismerés a hallás utáni értés alapja. Ilyen típusú gyakorlatok még szép számban előfordulnak a magyar nyelvtankönyvekben, alsó tagozatos olvasókönyvekben (pl. tipikusan idesorolható gyakorlatok a különféle hangok felismerése, jelölése a szavakban: *Jelöld körrel, hogy hányadik hang a szóban a b! Húzd alá azt a szót, amelyikben x hang van!*). Az idetartozó feladatokban (főleg a későbbi évfolyamokon) azonban már gyakori, hogy az íráskép segíti a megértést. Pl. Mondókák, kiejtési gyakorlatok. De ilyen típusú gyakorlatok a szójátékok többsége is: *Folytasd a szóláncot, a kimondott szó utolsó hangjával/szótagjával!*

b) A megértés gyakorlatai

Ide a szakirodalom az olyan típusú gyakorlatokat sorolja, amelyek elsődleges célja, hogy a gyerekek az elhangzott utasításokat megértsék, megfelelően tudják követni, illetve végrehajtani őket. A mindennapi életben igen fontos ez a szövegértési fok. Hiszen a hallott utasításokat számtalan esetben kell tudnunk követni. Az elhangzott utasítás követése, térképen, rajzon az információk követése, adott információ megkeresése, nevek, időpontok egymáshoz rendelése, igaz/hamis állítások, a multiple-choice (többválasztásos, többkiegészítéses) feladatok. Idesorolhatjuk a kiegészítendő szövegeket, a hallott szöveg tartalmának, egyes adatoknak a felidézését (hely, idő, személyek stb.), információk megjegyzését, megnevezését. A megértés gyakorlataihoz szorosan hozzátartozik a különféle utasítások követése, például testnevelés-, technika-, rajz- stb. órákon. Az anyanyelvi órákon lehet rajzok készítése utasítás alapján, térképeken útvonalak követése. Hibás rajzok, ábrák térképen jelölt útvonalak javítása a hallott szöveg alapján. Nagyon jó feladatok lehetnek, ha híreket, reklámot, rövidebb rádiós, televíziós jegyzetet, szövegrészletet hallgatnak meg a tanulók, és ehhez kapcsolódóan kapnak feladatokat (pl.: igaz/hamis állításokat, multiple-choice gyakorlatokat). Készíthetnek a tanulók leírást, elbeszélést úgy, hogy a hozzá kapcsolódó adatokat hallás után gyűjtik össze, vagy egy történet elejét meghallgatva folytatják.

c) Az analitikus megértés gyakorlatai

A szövegértés magasabb fokát képviselik az idetartozó gyakorlatok. Itt már nem csupán az adatok, tények megjegyzésén van a hangsúly, hanem a cél a hallott szöveg/szövegek fő mondanivalójának megértése, összehasonlítása más, hasonló szövegekkel, illetve a beszédfunkció, a beszédszándék felismerése, értelmezése. A hallásértésnek ezt a fokát jól fejleszthetjük, ha például több, azonos témájú szöveget hasonlítanak össze a diákok. Jól fejleszthető a megértésnek ez a foka a vita tanításakor is, amikor több nézőpontot kell értelmezni, megérteni, és azokra reagálni. De hasonló készségfejlesztés történik a különféle kommunikációs *interakciós gyakorlatokban* is, legyen az szituatív, szimulációs vagy rögtönzött szerepjáték.

d) Az evaluáció (értékelés) gyakorlatai

Az elhangzott szöveget a tanulónak értékelnie kell, ha szükséges, megvitatnia is. Itt a fő hangsúly azon van, hogy a hallott szövegből kiindulva egy új, reflektáló szöveget alkosson meg. A hallás utáni szövegértésnek ez a szintje a legmagasabb. Itt a szövegbefogadást az egyéni vélemény megalkotása követi. Ennek a szintnek a készségfejlesztése az anyanyelvi órák mellett az irodalom-, a médiaismereti órákon egy-egy mű befogadásakor is történik, de minden egyéb órán, ahol a diáknak a hallott ismereteket kell továbbgondolnia, alkalmaznia, azokra valamilyen módon reagálnia.

Igen fontos, hogy az analitikus és az evaluációs gyakorlat típusok esetében mindenképpen figyelembe vegyük a **Dalhaus-féle fázistipológiát** (Kovácsné 2002), mely a hallásértés fejlesztésének módszeres menetét is megadja. Azaz a hallásértést elő kell készíteni a szöveg bemutatása előtt. Ez állhat az érdeklődés felkeltéséből, a szöveg megértéséhez szükséges háttérismeretek bemutatásából, ismeretlen szavak magyarázatából, a szöveg szerkezetének felvázolásából, vizuális, akusztikus impulzusok, motiváció (kép, fotó, rajz, zene), kulcsszavak megadásából. A hallgatás közben, a szöveg befogadásakor intenzív és extenzív hallásértési technikákat (adatok megjegyzése, feljegyzése; kérdésekre való válasz, táblázat, szöveg kiegészítése stb.) is alkalmazhatunk. A szöveg hallgatása után következhet a véleményalkotás, a kérdésekre történő válasz, a történet, a vázlat helyes sorrendjének megállapítása stb.

A szövegértés fejlesztésébe mindenképpen a hallás utáni szövegek megértése is beletartozik. Ennek fejlesztése nem csak idegen nyelven fontos, hanem az anyanyelv területén is. A fejlesztés módszertanának kidolgozásában mindenképpen érdemes az idegennyelv-tanítás metodikájában meglévő, alkalmazott elméleteket, módszereket figyelembe vennünk, és azokat az anyanyelvi oktatásban is felhasználnunk.

Felhasznált irodalom:

- Bárdos Jenő 2003. Az idegen nyelvek tanításának elméleti alapjai és gyakorlata. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Eysenck, M. – Keane, M. 2003. Kognitív pszichológia. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 313–383.
- Gálné Mészáros Beáta 2002. A hallás utáni értés fejlesztése. In: Karacsné és tsai (szerk.) *Nyelvpedagógia az ezredfordulón*. Veszprém. 255–272.
- Gósy Mária 1984. A hallás és a beszédmegértés kapcsolatáról. *Magyar Nyelvőr*, CVIII. 1984/3. 319–324.
- Gósy Mária – Laczkó Mária 1987. A beszédmegértési teljesítmény fejlődése óvodáskortól felnőttkorig. *Magyar Nyelvőr*, 111/4. 444–452.
- Gósy Mária 2005. Pszicholingvisztika. Osiris Kiadó. Budapest.
- Kovácsné Varga Éva 2002. A hallás utáni értés fejlesztésének gyakorlati kérdései. In: Karacsné és tsai (szerk.) *Nyelvpedagógia az ezredfordulón*. Veszprém. 239–253.
- Simon Orsolya 2001. Ötödik és hatodik osztályosok anyanyelvi szövegértési mutatói. *Iskolakultúra*. 92–99.
- Solmecke, Von Gert 1993. Texte hören, lesen und verstehen. Langenscheidt, Berlin–München–Wien–Zürich–New York.
- Vanconé Kremmer Ildikó 2002. A beszédészlelés és a beszédmegértés vizsgálata magyar-szlovák kétnyelvű gyermekeknél. In: Lanstyák István – Simon Szabolcs (szerk.) *Tanulmányok a kétnyelvűségről*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony.

Most jelent meg!

Adamikné Jászó Anna:

AZ OLVASÁS MÚLTJA ÉS JELENE

Az olvasás grammatikai, pragmatikai és retorikai megközelítésben

24 cm, 608 oldal, ára: 3990 Ft

Megrendelhető: Trezor Kiadó, 1149 Budapest, Egressy köz 6. trezorkiado@trezor.axelero.net

Holczer József

„Megfogadjuk kántornak!”

In memoriam Béres Ferenc*

A címben idézett kijelentést ne keresse senki Békés István szállóige- vagy éppen O. Nagy Gábor szólás- és közmondásgyűjteményében: úgyse találná meg bennük. Egy idős zöldséges asszony kedvelt mondása — *szavajárása* — volt, de jó évtizeddel halála után is kedves emlékünks. Ezért idézgetjük olykor-olykor. Járjunk utána egy kicsit e mondásnak, mert a „szójárás-gazda” jóvoltából még *másik hármat is* fölidézhetünk az alábbiakban!

Egyszerű házikóban lakott a néni, melyben villany se volt. Petróleumlámpával világított, ám mégis hallgathatta a rádiót: elemes-telepes kis masina szólt a szobácskában, ő meg szívesen dúdolgatta véle a különféle dalokat, magyarnótákat. Egyes számú nótaénekese *Béres Ferenc* volt, a kettes meg Bojtor Imre. De Korda Györgyöt, a táncdalénekest is szíves-örömet „beengedte”, pedig ő akár az unokája lehetett volna. No, és persze Sárdy János, aztán a Miklósok: Sebő, Szedő, Szabó. Csupa olyan személyiség, aki — szavaival élve — *kivágta a főső cét*. Ahogy „kivágta” a korán meghalt jó férjeura is. Mert hát végelemzésben arra emlékeztette mindegyikük...

De emlékeztette a templom *kántorára* is, akinek a keresztneve Sándor volt, kis termete miatt meg eleve mindenki *Sanyikája*. Ez aztán tudott ám *áriázni!* Szóval ha a fönt említett dalnokok — a botfűlűek tudatában is elismert tenoristák! — valamelyike került épp sorra a kisértőben, a mamóka máris megjegyezte: *Megfogadjuk kántornak!* Főként akkoriban mondta mindezt igen őszinte kíváncsalmoként, amikor kántor uram átesett az első infarktuson, s ezért alig akadt helyettese a misében és a temetésekkor. Hej, ha csak egy is ráállt volna a fentebbiek közül! De nagy öröme lett volna a kedves néninek!

Nos, Sándor kántor-karnagy úr avagy Sanyika bácsi érdekes módon azonosult a néni tudatában Béressel, Kordával meg a többiekkel. Így nem csupán kántornak fogadta volna meg őket, de megalkotott egy szellemes igét is: így honorálta énekstílusukat, kiváltképp (már akire ez volt jellemző!) a tenoráriájukat. Azt mondta mindre: „*sanyikázik*”. Bizony, ez sincs semmiféle szótárban! (Ha mégis ott lehetne mondjuk a helyesírásban, akkor a kis kezdőbetű dukálna neki.)

Sanyika kántor lassan negyed százada elment, a néni 10-zel élte túl. Mint mondtam: még ma is idézgetjük a nénit, énekminősítő szavait. Én meg ráadásul rendre *áldogatok* mindükkel, és ami a mamókanak „nem jött össze”, nekem megvalósul: Béres Ferenc ott áll az orgonánál, és énekl a Himnusz. Öreg Erzsi néne meg ül a padban, és most is az örökszép *szinesztéziával* dicsérgeti: *Kenyérre lehet kenni a hangját!*

* * *

Dóra Zoltán

Fonetikusan

Nemrégiben érdekes nyelvi csemegét kaptam kedves ismerősömtől. Az illető újságíró, és ebben a minőségben sokféle megfordul, következőképp sok mindent lát és hall. Mint írja, az egyik kiállítás megnyitóján neves politikus szájából hangzott el a következő: „a művész ismerkedése a szobrászattal akkor kezdődött, amikor hároméves korában édesapja a kezébe adta a *plasztilint*, fonetikusan *gyurmát*.”

Nyelvbotlás csupán — legyintheznénk. Valóban az, de nem legyinthezünk, mert ezúttal fogalmi tévedéssel van dolgunk. Ennek oka a *fonetikusan* szó. De erre majd később térek ki. Meg kell előbb vizsgálnunk a két kiemelt szót, a *plasztilint* és a *gyurma* szavak jelentését. Ezt egyébként röviden elintézhethetjük, hiszen nincs közöttük semmi különbség. Mind a két szó ugyanazt jelenti. Persze ennyivel nem érhetjük be. Érdemes róluk néhány szót szólni. A *plasztilin* nemzetközi szó, eredetét tekintve olasz, jelentése pedig az értelmező kéziszótár szerint „Gyermekjátékként vagy tanszerként használt színes gyurma”. Az erdélyi és a kárpátaljai szóhasználatban *plasztelinként* él. Rokonságban van vele a *plasztik*, amely jelzőként puha, alakítható műanyag jelentésű, ez fordul elő a kellemetlen fogalmi jelentésű *plasztikbomba* összetételben.

A *gyurma* Szily Kálmán Nyelvújítási szótára szerint Bugát Pálnál fordul elő 1828-ban, *Az egészséges emberi test boncztudományának alapvonatai* című németből fordított munkájában.

És most térjünk rá a kifogásolt *fonetikusan* szóra! A fonetikus jelentése kiejtés szerinti. Ha tehát egy szó úgy írunk le, ahogy kiejtjük, fonetikus írásról beszélünk. Így írják le például a tájszavakat a gyűjtők. Helyesírásunkban is érvényesül a fonetikus írásmód, amikor a kiejtés elvét alkalmazzuk.

A *plasztilin* és a *gyurma*, mint láttuk, ugyanazt jelenti, és tegyük még hozzá, hogy mindkettőt fonetikusan írjuk. A kiállítást megnyitó személy tehát pontatlanul fogalmazott, amikor a szótevesztés hibájába esett. Ezt kellett volna mondania: „hároméves korában édesapja a kezébe adta (a művésznek) a *plasztilint*, magyar néven: a *gyurmát*”.

* Béres Ferenc a magyar virágénekek és népdalok nagyszerű tolmácsolója volt. 1996. július 6-án halt meg.

Az írásjelek III.

A felkiáltójel

1. Hogyan használjuk?

A felkiáltójel előtt nincs, utána rendszerint van szóköz. Utána sincs, ha szóköz nélkül kapcsolódó írásjel követi, például zárójel vagy idézőjel: (*sic!*), „*Röpülj, lelkem, röpdül túl hazámat!*” (Babits Mihály). Ha a zárójeles vagy idézőjeles rész a felkiáltójellel záródó mondat végén van, akkor a felkiáltójel ezen írásjelek után áll, és szóköz nélkül kapcsolódik hozzájuk: *Bárcsak veheténk egy házat (családit)! Ne fogadj meg minden „jó tanácsot”!*

Ha egy felkiáltójeles mondatot idézünk, és az idéző mondat utána áll, a kérdőjelhez hasonlóan a felkiáltójelet is ki kell tenni (szemben a kijelentő mondatok pontjával, ami ilyen helyzetben elmarad): „*Éhinség esetén izletes!*” — *állítja Nadas Péter a vadkacsák húsáról a Szürke című novellában.*

Erős érzelmek kifejezésére halmozhatjuk a felkiáltójeleket. Ilyenkor szóközök nélkül általában hármat használunk: *Nagyon jólesett a pihenés!!!* De előfordulhat két felkiáltójel is, illetve az internetes fórumok nyelvhasználatában a sokszoros halmozás is megfigyelhető: *Ne viccelj!! Hagyd már abba!!!!!!*

Szintén emocionális tartalom kifejezésére a kérdőjel és a felkiáltójel összekapcsolódhat, mégpedig úgy, hogy a kérdőjel megelőzi a felkiáltójelet, és nincs közöttük szóköz: „*Mi lett belőlünk?!*” (Illyés Gyula).

Három ponttal, a kérdőjelhez hasonlóan, kétféleképpen is összekapcsolódhat a felkiáltójel. Ha a pontok állnak elől, és utánuk a felkiáltójel, akkor a gondolat félbeszakításáról, lezáratlanságról van szó: „*Olyat mondok, hogy...!*” Ha a három pont követi a felkiáltójelet, akkor ez a töredezett szövegszerkesztés jele: „*Tán örültél, / tán még örültél is neki!...*” (Szabó Lőrinc). Egyik esetben sincs szóköz a két írásjel között.

2. Mikor használjuk?

2.1. Felkiáltó mondatok végén

A felkiáltó mondatok végén felkiáltójel van. Ezekkel a mondatokkal erős érzelmeket, indulatot fejezünk ki, és érzelmi kitörésként akár hallgató nélkül is elhangozhatnak. Erősebb nyomaték, a szélsőségek felé közelítő hangfekvés (az átlagostól magasabb vagy mélyebb), esetleg szeszélyes vonalú hanglejtés jellemzi őket.

Gyakran tartalmaznak indulatszavakat, mondat értékű módosítószavakat (mondatszavakat): *Nesze! Hogyne!* Szerkezetileg lehetnek tagoltak és tagolatlanok is: *Te mindig elfelejtesz valamit! Segítség!* Nem ritka a nominális felépítésű felkiáltó mondat sem: *Kedvezményes cipő- és ruhavásár!*

Köszönések után írásban rendszerint felkiáltójel áll, de a ponttal való lezárás is helyes: *Szerusz, Béla! Szervusz, Béla.*

2.2. Óhajtó mondatok végén

Az akaratot, kívánságot, vágyat kifejező óhajtó mondatok záró írásjele is a felkiáltójel. Céljuk, hogy a kifejezett tartalmat a hallgató tudomásul vegye, esetleg együtt érezzen vele, de nem céljuk a cselekvésre ösztönzés. Állítmányuk feltételes módú, és általában tartalmaznak óhajtást kifejező módosítószót (*bár, bárcsak, csak, vajha*): *Bárcsak időben érkeztetek volna!* Ha módosítószó nélkül szerkesztjük, akkor gyakran indulatszó kerül bele, a *ha* kötőszó jelöli az óhajtást és a feltételes módú ige első személyű: *Óh, ha együtt lehetnénk!* Az óhajtó mondatok intonációja a felkiáltó mondatokéhoz hasonló.

2.3. Felszólító mondatok végén

A szintén felkiáltójellel záródó felszólító mondatok a beszélő akaratát fejezik ki, mégpedig azzal a céllal, hogy a hallgató — közvetett felszólítás esetén egy harmadik személy — eszerint cselekedjen: *Gyere be! Dóra menjen be egyedül!* (A közvetett felszólítások ponttal is zárhatók: *Dóra menjen be egyedül.*) Állítmányuk felszólító módú, ritkábban főnévi igenév: *Menj innen! Felállni!* A kifejezett tartalom lehet kérdés, tanács vagy parancs. Szerkezetük szerint lehetnek tagoltak és tagolatlanok, ez utóbbiak rendszerint parancsot közvetítenek: *Gyere ki a táblához! Igazodás jobbra!* Intonációjuk a kijelentő mondatokéra hasonlít, az erőteljes felszólítás nagyobb hangerővel és elől meredekebben eső hanglejtéssel érzékeltethető.

Szépirodalmi szövegekben előfordulhat, hogy érzelmi többlet hiányában idéző mondat előtt elmarad a mondatot lezáró felkiáltójel: — *Mesélj ezekről a kutyákról — kértem.* (De: — *Na, erről mesélj! — mondtam.*)

2.4. Kijelentő funkciójú felszólító mondatok végén

A kijelentő funkciójú felszólító mondatok formájukat tekintve felszólítók, funkciójuk szerint kijelentők. Nem fejeznek ki indulatot, fokozott érzelmet, ezért a záró írásjelük általában a felkiáltó jel helyett a pont (esetleg a kettőspont, ha bevezető mondatként szerepelnek). Ilyenek az általános érvényű igazságot megfogalmazó közvetett felszólítások, a tanács jellegű utasítások, a használati utasítások mondatai és a tudományos nyelvhasználatban a gondolatmenet folytonosságát biztosító többes szám első személyű felszólító formájú mondatok: *A tanár tanítson, a diák tanuljon az iskolában. Egészségünk megtartása érdekében ne fogyasszunk sok zsírt tartalmazó élelmiszereket. A bekötést és felállítást a szerelési utasítás szerint végezze el. Tekintsük át az eddigieket táblázatok segítségével.* Ezen mondatok felkiáltójellel való zárása sem hiba, de rendszerint akkor történik, ha érzelmi többlettel hangzanak.

2.5. Kérdő formájú felkiáltó mondatok végén

Ezek a mondatok formai jegyeiket tekintve kérdők, funkciójuk szerint felkiáltók, vagyis mindig rendelkeznek a felkiáltó mondatokra jellemző érzelmi többlettel. A mondatzáró írásjelük kérdő- és felkiáltójel egyaránt lehet, sőt még a kettős írásjel használata is helyes (a kérdőjel áll elől, utána következik a felkiáltójel): *Hát nem megérezte a bajt? Hát nem megérezte a bajt! Hát nem megérezte a bajt?!* Ez utóbbi esetben az írásjelek halmozása is előfordulhat, mégpedig úgy, hogy a kérdőjelet több felkiáltójel követi (szóközök nélkül): *Hát nem megérezte a bajt?!!!*

2.6. Kérdő formájú felszólító mondatok végén

A formájuk szerint kérdések, funkciójuk szerint felszólítások az ide tartozó mondatok, és a magyar írásgyakorlat rendszerint kérdőjellel zárja őket: *Elmesélnéd ezt nekem? Nem mesélnéd ezt el nekem?* Ha parancsot fogalmazunk meg kérdő formában, akkor gyakoribb a felkiáltójeles zárás vagy a kettős írásjelezés (a kérdőjel megelőzi a felkiáltójelet): *Nem mész innen! Nem szégyelled magad?!*

2.7. Összetett mondatok végén

A mellérendelt összetett mondatok záró írásjelét az utolsó tagmondatuk határozza meg, tehát akkor teszünk a végükre felkiáltójelet, ha ez felkiáltó, óhajtó vagy felszólító mondat:

kijelentő	+	felkiáltó	<i>Holnap hazautazom, de vártam ezt a napot!</i>
kérdő	+	felkiáltó	<i>Miért hoztad ezt ide, nagyon ronda!</i>
felkiáltó	+	felkiáltó	<i>Ezt jól elszúrtad, most aztán nagy bajban vagyunk!</i>
óhajtó	+	felkiáltó	<i>Bárcsak eljárnék hozzád, hej de jó lenne!</i>
felszólító	+	felkiáltó	<i>Most menj el, nincs itt semmi dolgod!</i>
kijelentő	+	óhajtó	<i>Holnap hazautazom, bárcsak találkozhatnánk előtte!</i>
kérdő	+	óhajtó	<i>Miért ment el, bár tudnám!</i>
felkiáltó	+	óhajtó	<i>Ezt jól elszúrtad, bárcsak ki tudnám javítani!</i>

óhajtó	+	óhajtó	<i>Bárcsak eljutnék hozzád, végre beszélgethennék!</i>
felszólító	+	óhajtó	<i>Menj el, bár már ne is látnálak!</i>
kijelentő	+	felszólító	<i>Holnap nem dolgozom, ne keress!</i>
kérdő	+	felszólító	<i>Mikor érkezel, ezt mondd meg!</i>
felkiáltó	+	felszólító	<i>Ezt jól elszúrtad, most javítsd ki!</i>
óhajtó	+	felszólító	<i>Bár jönnél már, ne késs el!</i>
felszólító	+	felszólító	<i>Most menj haza, ne dolgozz tovább!</i>

Az alárendelt összetett mondatok záró írásjelét a főmondatuk határozza meg, tehát akkor teszünk a végükre felkiáltójelet, ha a főmondat felkiáltó, óhajtó vagy felszólító mondat:

felkiáltó fm.	+	kijelentő mm.	<i>Hú de rossz akkor, amikor nem látlak!</i>
felkiáltó fm.	+	kérdő mm.	<i>De jó volna tudni, mire gondol éppen!</i>
felkiáltó fm.	+	felkiáltó mm.	<i>Látom ám, hogy milyen ügyes vagy!</i>
felkiáltó fm.	+	óhajtó mm.	<i>De jó volna kiáltani, bárcsak boldog lennék!</i>
felkiáltó fm.	+	felszólító mm.	<i>De jó volna kimondani, takarodjon innen!</i>
óhajtó fm.	+	kijelentő mm.	<i>Bárcsak láthatnám, amikor megérkezik.</i>
óhajtó fm.	+	kérdő mm.	<i>Bárcsak tudnám, mi a baja!</i>
óhajtó fm.	+	felkiáltó mm.	<i>Bárcsak láthatnám, milyen szép az őszi táj!</i>
óhajtó fm.	+	óhajtó mm.	<i>Csak mondaná még egyszer, bárcsak velem lenne!</i>
óhajtó fm.	+	felszólító mm.	<i>Bárcsak üzenné már, hogy induljunk!</i>
felszólító fm.	+	kijelentő mm.	<i>Ne kiabálj, amikor itt állok melletted!</i>
felszólító fm.	+	kérdő mm.	<i>Mondd ki végre, mi a bajod!</i>
felszólító fm.	+	felkiáltó mm.	<i>Kiabáld azt, hogy jaj de szép!</i>
felszólító fm.	+	óhajtó mm.	<i>Mondd ki végre, bárcsak vége lenne!</i>
felszólító fm.	+	felszólító mm.	<i>Kérd meg rá, hogy azonnal menjen haza.</i>

Azok az alárendelő összetett mondatok, amelyeknek mellékmondata kérdő, felkiáltó, óhajtó vagy felszólító, mind idézetszerűek. Mellékmondatuk függő idézetként kezdődik — gyakran a *hogy* kötőszóval —, és egyenes idézetként folytatódik: kapcsolt egyenes idézeteknek nevezzük őket. Ezekben az esetekben a mondatvégi írásjel alternatívvá válik, vagyis a mellékmondatnak megfelelően is ki lehet tenni.

2.8. Megszólításokban, címekben, feliratokban, hirdetésekben

A felkiáltójelet mint mondatvégi írásjelet a megszólításokban, címekben, feliratokban, hirdetésekben mindig ki kell tenni.

A levelek és beszédek elején szereplő megszólítások tulajdonképpen tagolatlan mondatok, figyelemfelhívó szerepük miatt felkiáltójellel zárjuk őket: *Kedves Dóra! Tisztelt Vendégeink!*

A felkiáltójelet a címek végén is kiteszük, akkor is, ha folyamatos szövegben szerepelnek: *Óh, az őszi!* (Ágh István); *Esterházy Péter* Pápai vizeken ne kalózkodj! című kötete három részből áll.

A szépírói helyesírásban előfordulhat, hogy felkiáltó, óhajtó vagy felszólító formájú címek végéről elmarad az írásjel: *Bukj föl az árból* (József Attila). Ilyenkor folyamatos szövegben is marad az írásjeltelen forma: *A Bukj föl az árból a zsolnárok hangján szóló istenes vers.*

Feliratokban és hirdetésekben: *Az ajtót, kérjük, csukják be! Kedvezményes nyári vásár!*

2.9. Felsorolásokban, táblázatokban

Az írásjeleket illetően két kérdés merül fel: hogyan válasszuk el egymástól az egyes elemeket, illetve zárjuk-e mondatvégi írásjellel a nyelvi egységeket. Kötelező érvényű szabályok nincsenek, az írásgyakorlatban pedig nagyfokú bizonytalanság figyelhető meg.

Ha az egymást új sorban követő pontokban, rovatokban tagolt szerkezetű mondatok állnak, akkor nagybetűvel kezdjük őket, és kiteszük végükre a felkiáltójelet:

Töltse ki a táblázatot:

*Írja be a különféle igenemeket a cselekvő és a cselekvés viszonya szerint!
Állapítsa meg, hogy melyik igefajta lehet tárgyas! Írjon egy-egy példát!
Állapítsa meg, hogy melyik igefajta lehet tárgyatlan! Írjon egy-egy példát!*

Három csoport vitája az értékelésről — összefoglalás

<i>Az értékelés fajtája (állásfoglalás)</i>	<i>Az értékelés funkciója</i>	<i>Érvek</i>	
		<i>mellette</i>	<i>ellene</i>
Legyen központilag előírt értékelési rendszer!			
Az értékelés legyen az egyéni tanári pálya szakmai kérdése!			
Az értékelés legyen a tanár és a diák közötti kommunikáció szerves része!			

Többféle írásgyakorlattal találkozhatunk, ha egy-egy szóból vagy szerkezetből álló olyan nyelvi egységeket sorolunk fel, illetve rendezünk táblázatba, amelyek nem kapcsolódnak szervesen a bevezető mondathoz vagy a táblázat fejlécében szereplőkhöz. Megválaszthatjuk, hogy kis- vagy nagybetűvel kezdjük-e őket, de a felkiáltójelet ki szoktuk tenni:

Feladattípusok (részlet):

*Töltse ki!
Kösse össze!
Értelmezze!*

Feladattípusok (részlet):

*töltse ki!
kösse össze!
értelmezze!*

Vázlatjavaslat műelemzéshez (részlet)

<i>Vázlat</i>	<i>Megjegyzések</i>
<i>I. Bevezetés</i> <i>- A szerző korának társadalmi jellemzői</i> <i>- A korszak művészetének jellemzői</i> <i>- A szerző művészeti törekvései</i>	<i>Szerkezeti arányok!</i> <i>Közhelyeket kerül!</i>
<i>II. Tárgyalás</i> <i>- A mű helye az alkotó pályájában</i> <i>- Műfaja és témája</i> <i>- Ihlető élménye</i> <i>- A mű célja</i> <i>- Hangulati hatása</i> <i>- Szerkezeti felépítése</i> <i>- Szerkezeti egységek elemzése</i>	<i>Idézetek legyenek!</i>
<i>III. Befejezés</i> <i>- Az elemzés tömör összegzése</i> <i>- A mű fogadtatása</i> <i>- A téma továbbélése</i> <i>- A szerző későbbi pályaszakaszai</i>	<i>Csak a lényeket!</i>

Ha egy-egy szóból vagy szerkezetből álló olyan nyelvi egységeket sorolunk fel, illetve rendezünk táblázatba, amelyek szervesen kapcsolódnak a bevezető mondathoz vagy a táblázat fejlécében szereplőkhöz, akkor kisbetűvel kell őket kezdeni, és a végükre kiteszük a felkiáltójelet; vagy vesszővel/pontosvesszővel választjuk el őket, és csak az utolsó után kerül felkiáltójel:

<i>Keress a betűrendes mutató segítségével a szakkatalógusban a trópusi növényekről! a sarkvidékekről! a sárkányrepülésről! az érzékszervekről!</i>	<i>Keress a betűrendes mutató segítségével a szakkatalógusban a trópusi növényekről, a sarkvidékekről, a sárkányrepülésről, az érzékszervekről!</i>
---	---

Névmások (részlet)

	Gyűjtsd ki a szövegből a		
	főnévi	melléknévi	számnévi
	névmásokat!		
Mutató névmások			
Kérdő névmások			
Vonatkozó névmások			
Határozatlan névmások			
Általános névmások			

Az előző példák az iskolai vázlatok írásakor is irányadók.

Szépirodalmi művek tartalmi vázlatpontjai tulajdonképpen címek, így végükről a felkiáltójel nem maradhat el (Arra ügyeljünk, ha az egyik vázlatpont mondat, akkor a többi is mondat szintű legyen!):

Borsószem hercegisasszony

1. *Az egész világon nincs trónra termelt hercegisasszony!*
2. *A viharban egy vérbeli hercegisasszony kopogtatott?*
3. *Az öreg királyné egy borsószemmel tette próbára a lányt.*
4. *A királyfi feleségül vette a hercegisasszonyt.*
5. *A borsószem a kincseskamrába került.*

2.10. Nem mondatzáró írásjelként

Előfordul, hogy felkiáltójellel zárjuk egy-egy közbevetésünket (ami lehet szó, szó szerkezet vagy mondat is), érzelmi többletet vagy figyelemfelhívó szándékot fejezve ki ezzel. A felkiáltójel ilyenkor a közbevetés jelén belül áll: *A reformkorban — tanultuk! — virágzott a színházi élet. Az autó felségjelzése BY (az ám, Fehéroroszország!) volt. A rendszerváltáskor — erre mindenki emlékszik! — hirtelen megváltozott a közélet.*

Hasonlóképpen erős érzelmek kifejezésére és figyelemfelkeltésre szolgál a zárójelbe tett felkiáltójel is, ami mindig a hangsúlyozni kívánt mondatrész után áll. A felkiáltójel és a zárójelpár között soha nincs szóköz, utána (a következő szó előtt) pedig mindig van, de abban, hogy a kiemelt mondatrész után van-e szóköz, az írásgyakorlat nem egységes: *Szakemberként(!) követte el ezt a hibát. Szakemberként (!) követte el ezt a hibát.* Így az adott szó formájára, jelentésére vagy az ellenvéleményünkre is felhívhatjuk a figyelmet. Megerősítésre is szolgálhat: nem elírásról vagy félreértésről van szó, jól olvastuk, jól értettük a leírtakat. Ugyanezt a funkciót tölti be a tudományos írásokban gyakori zárójelbe tett felkiáltójeles latin szócska: *(sic!)*, ami magyarul 'így'. *Az ajtón ez volt olvasható: Ebédelő (sic!).* Egyenes idézetekben azt jelzi, hogy az eredetiben van a hiba vagy elírás, nem az idézetben: *„Koktél Jenőkéknél az én tiszteletemre(?!), a meghívóra is így gépelték, to meet Ciny K. (sic!)”* (Karinthy Ferenc).

Érzelmek kifejezésére — főleg szépirodalmi szövegekben — a mondatokba a kérdőjelhez hasonlóan felkiáltójel is bekelelődhöz (zárójel nélkül), ami után a mondat kisbetűvel folytatódik: *„Magyarok! derék nép! mit késtek? jöjjetek!...”* (Csokonai).

" " "

A szónokversenyek hírei

A bonyhádi Petőfi Sándor Evangélikus Gimnázium által 2006. március 14-én szervezett

Ordass Lajos Szónokverseny győztesei

- Héjja Márk** Orosházi Evangélikus Gimnázium
tanára: Fülöp László
- Portörő Ádám** Révai Miklós Gimnázium, Győr
tanára: Mándli Szilvia

* * *

A budapesti Lónyai Utcai Református Gimnázium által 2006. március 23-án rendezett

Németh László Anyanyelvi és Retorikai verseny győztesei

11. évfolyam:

- Kiemelt I. helyezett: Pölcz Ádám Baár-Madas Református Gimnázium, Budapest**
- I. Katona Imola** Lónyay Utcai Református Gimnázium és Kollégium, Budapest
- II. Eisner Zsuzsanna**

Szegedi Kis István Református Gimnázium, Békés

III. Csank Virág

Sárospataki Református Kollégium Gimnáziuma, Sárospatak

12. évfolyam:

I. Tolnai Gábor Baár-Madas Református Gimnázium, Budapest

II. Dudás Bettina

Szegedi Kis István Református Gimnázium, Mezőtúr

III. Sinkó Zsófia

Sárospataki Református Kollégium Gimnáziuma, Sárospatak

* * *

A Bod Péter Napok alkalmából Kézdivásárhelyen 2006. május 6-án tartott

VI. Erdélyi Kossuth Szónokverseny győztesei

I. helyezett:

Róth Balázs Hunor

Kézdivásárhely, Nagy Mózes Elméleti Líceum

tanára: Nagy Babos Tamás

II. helyezett:

Kató Szabolcs

Szatmár, Református Gimnázium

III. helyezett:

Háromszéki Eszter

Kolozsvár, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, I. éves teológiai hallgató

(A Bod Péter Tanítóképző diákja volt.)

„Így beszélünk mi” — Diáknyelvi pályázat

A Napkút Kiadó és a Cédrus Művészeti Alapítvány — az Anyanyelvpolók Szövetsége és az Anyanyelvi Konferencia elnöksége védnökségével — szógyűjtő pályázatot hirdet középiskolások, egyetemi és főiskolai hallgatók és pályakezdekők, illetve középiskolai tanárok és diákkörnyezetben otthonos civilek számára „Így beszélünk mi” címmel.

A pályázóktól azt kérjük, hogy szűkebb vagy tágabb környezetük nyelvhasználatából gyűjtsenek minél több olyan diáknyelvi szót, kifejezést, szókapcsolatot, amely alakjában, jelentésében eltér a köznyelvtől, s elsősorban a diákok és jobbra a mai fiatalság beszédében, mindennapi nyelvhasználatában fordul elő. A szavak, kifejezések a diákélet valamennyi fontos helyszínét, eseményét, témáját (kollégium, menza, tantárgyak, érdemjegyek diáknyelvi elnevezései, szabadidő, napközi, sportélet, udvarlás, szerelem, diszko stb.) és tágabban a vele összefüggő (családi, hivatali, mindennapi) beszédhelyzeteket érinthetik. A beszélt nyelvi gyűjtés alfejezeteként az elektronikus és mobiltelefonos kommunikáció használatos írott szóalakjainak gyűjtése is elfogadható a fentiek megfelelően felszerelve.

A szószedet címszavai összeszerkeszthetők ábécésorrendben vagy tematikus bontásban.

A gyűjteménynek tartalmaznia kell a diáknyelvi szót, kifejezést, annak jelentését az adott szöveggörnyezetben, egy-egy példamondatot a címszóval, valamint fel kell tüntetni a gyűjtés, az előfordulás helyét (az iskola pontos elnevezése, a város, falu neve).

A bevezetőben két-három oldalon írják meg a gyűjtés módját, a szerzett tapasztalatokat, esetleges észrevételeiket.

Felhívásunkra magyarországi iskolákból és határon túli magyar, illetve vegyes nyelvű környezetből is várunk pályázatokat. Előbbiekben magyar nyelvben többé-kevésbé járatlan idegen ajkúak körében (iskolában, a családban, a mindennapi élet más helyszínein is) a belső szóhasználatban alkalmazott magyar jövevényszavak, utóbbiakban a más nyelvű környezet nyelvi hatását tükröző szóhasználat elemei is gyűjthetők, a többivel elegyítve vagy elkülönítve. Mind a szomszédos országokbeli, mind a világ távolabbi részeiben (a tengerentúlon) a szörványmagyarság körében még eleven szóhasználat gyűjtési terület lehet pályázatunkon.

Olyan, írói vénával megáldott gyűjtőktől, akik irodalmi munkában folyékonyan beszéltetni tudnak jellegzetes szóhasználatú szereplő(ke)t, a Napkút Kiadó folyóirata, a *Napút* közlésre elfogad nem túlméretezett terjedelmű (egy szerzői ívet meg nem haladó) kerek alkotásokat is, amennyiben művét a szerző ellátja a szükséges szómagyarázatokkal, és az egyébiránt is megüti a közölhetőség mértékét.

A szógyűjtemény tartalmazzon legkevesebb 100 címszót, illetve szókapcsolatot, de szívesen fogadunk több ezres gyűjteményeket is. A gyűjtés beküldhető gépiratban (kézzel írt formában is), elektronikus adathordozón (CD-n, flopin) vagy e-mailen.

A legértékesebb és legátfogóbb pályaművek pénzjutalomban részesülnek, illetve belőlük szemelvények publikálásra is kerülhetnek. (A kiíró nem köteles odaitélni mindegyik díjat, és megosztva is díjazhat.)

I. díj 100 000 Ft

II. díj 75 000 Ft

III. díj 50 000 Ft

A pályázatokat neves nyelvészekből álló bírálóbizottság értékeli.

Beküldési határidő: 2006. október 31.

Cím: Napút folyóirat szerkesztősége, 1014 Budapest, Szentháromság tér 6. III. 14.

E-mail: napkut@t-online.hu

A borítékra írják rá: „Diáknyelvi pályázat”

Szép szóval szólj!

Aggasztóan elszaporodott napjainkban a csúnya, sőt a trágár beszéd. Naponta rongáljuk gyönyörű anyanyelvüket és mérgezzük lelkünket, feledve Jézus Krisztus szavait: „Hallgassátok és értsétek meg: nem az szennyezi be az embert, a mi a szájába jut, hanem az szennyezi be, ami a száját elhagyja.” (Mt 15, 10-11)

Mi, akiket elkésérít ez a helyzet, úgy döntöttünk: összefogunk és mozgalmat indítunk a szép szó védelmében! Várunk mindenkit, aki csatlakozni kíván hozzánk!

Szép szóval szólj! Nem véletlenül választottuk éppen ezt jelmondatnak, hiszen a szép szó az, ami leginkább hiányzik mindennapjainkból, s beanyozhatná életünket. Talán nem véletlen az sem, hogy Szép Szó volt a címe annak a folyóiratnak is, amelyet József Attila szerkesztett.

Felhívunk minden jószándékú embert, hogy „Szép szóval szólj!” feliratú jelvényünket viselve népszerűsítse a szép beszédet. De nem elég a kitűzött csak viselni, úgy is kell élni és viselkedni, hogy ne cáfoljunk rá arra, amit hirdetünk.

Kiemelten veszélyeztetettek gyermekeink, akik bimbózdó értelmükkel rácsodálkoznak a világra, azt másolják, azt teszik, amit a felnőttek. Természetesen, ezt teszik a csúnya beszéddel is. Szörnyű érzés kisgyermektől trágár beszédet hallani. „Aki csak egyet is bűnre csábít a bennem hívó kicsinyek közül, jobban járna, ha malomkövet kötnének a nyakára, és a tengerbe dobnák.” (Mt 18,6) — így szól Urunk kemény szava. Nagy hát a felelősségünk!

Gyertek hát, csatlakozzatok hozzánk! Védjük együtt anyanyelvünket és lelkünket a rájuk leselkedő veszélyektől!

Szóljunk mindenkor szép szóval!

Szent István Művelődési Ház

Székesfehérvár, Liszt Ferenc u. 1.

Telefon és fax: 22/502-887

Drótposta: szvistvanmuvhaz@citromail.hu

* * *

Pályázat az 1956-os forradalom emlékére

...egy nép azt mondta: „Elég volt!”

Találkozások, emlékek, olvasmányok 1956-ról
címmel a *Magyar Olvasástársaság* pályázatot hirdet

Két kategóriában várunk írásműveket: a 11–14 évesektől 2-3 oldal terjedelmű, míg a 15-18 évesektől pedig 3–5 oldalnyi fogalmazásokat.

Célunk, hogy diákjaink, gyermekeink, unokáink, tanítványaink a lehető leghitelesebb ismereteket, élményeket gyűjtsék össze a XX. századi magyar történelem legnagyobb eseményéről, s erről maguk összefoglalóan írjanak, beszéljenek. Hisszük és valljuk, hogy aki a múltat nem ismeri, az a jövőt sem értheti, nem érdemli. Nemzetünk, országunk jövője a múltból táplálkozik, arra épül, ha az nem merül feledésbe. Ezért tehát nem válhatunk közömbössé, méltatlanná elődeink önfeláldozó tetteihez, szenvedéseikhez, vértanúságához. Nem tehetjük értelmetlenné tízezrek, százezrek áldozatát!

Arra kérjük a pályázókat, hogy beszélgessenek az idősebb generáció még élő tagjaival! Keressenek korabeli, eredeti dokumentumokat, látogassanak el a nevezetes helyszínekre! Az értékelés folyamán előnyben részesül az egykori szemtanúk, résztvevők személyes megszólaltatása, céljaik, élményeik, gondolataikat, az események lejegyzése, megőrzése, közzététele.

A dolgozatok beérkezését legkésőbb **2006. szeptember 30-áig**, a **Magyar Olvasástársaság, Budapest OSZK 1827** címre várjuk. (A borítékon, a levélben a név és a lakcím jól olvashatóan legyen feltüntetve!)

Ünnepélyes eredményhirdetés: **2006. november 3.** az Országos Széchenyi Könyvtárban (közgyűlésünk keretében). A pályadíjak összege **200 000 forint értékű könyvadomány**.

* * *

Felhívás a Népmese Napja megrendezésére 2006. szeptember 30-án

Őseinkről kincsekkel teli tarisznyát kaptunk örökségbe, de mintha egyre gyakrabban tétlenül néznék ennek elfelejtését, háttérbe szorulását. Vegyük birtokba, ismerjük meg, fényszerűsítsük újra és adjuk tovább az eleinktől kapott, élethosszig értékes, érvényes, unokáink számára is feltétlenül megőrzendő, mesebeli kincseket!

A Magyar Olvasástársaság felhívással fordul mindazokhoz, akiknek fontos a népmesék fennmaradása és a mesékben élő bölcsesség továbbhagyományozása, hogy folytassuk a 2005-ben elindult kezdeményezést, amely szerint minden év szeptember 30-át, Benedek Elek születésének évfordulóját a Népmese Napjaként tiszteljük. A Népmese Napjának 2006-os központi rendezvényét Békéscsabán szervezzük meg, de a tavalyi nagyszerű megmozduláshoz hasonlóan idén is szeretnénk országossá bővíteni a programokat. Kérjük a könyvtárosokat, óvónőket, pedagógusokat és a mesével foglalkozó szakembereket, valamint a mesészerető gyerekeket és felnőtteket, hogy ezen a napon megkülönböztetett tisztelettel forduljanak mind a magyar, mind más népek meséi felé.

2006. szeptember 30. szombatra esik. Kézenfekvőnek látszik, hogy ezt a véletlen tudatosan fordítsuk a magunk javára, s idén a gyerekek melletti legfontosabb „célcsoportjainkat”, a leendő és gyakorló szülőket szólítsuk meg. Hívogassuk, bátorítsuk őket a csatlakozásra, a mesék élvezetes hallgatására, megtanulására, örömteli elmondására!

Elevenítsék fel a mesemondás ősi művészetét, hallgassák meg egymás legkedvesebb meséit, emlékezzenek meg mesemondóinkról, mesegyűjtőinkről, és a mesékbe szőtt bölcsesség máig érvényes üzeneteiről, arról a mindennapjainkban is használható tudásról, ami minden népmese sajátja. Kérjük az intézmények vezetőit, tegyék lehetővé, hogy ezen a napon minden gyerek legalább egy népmesét tarisznyájába (iskolatáskájába) tessen, okolasul, vizsgáztalálásul vagy egyszerűen csak örömforrásként, hiszen egy megfelelő pillanatban megkapott mese olykor egész életünkre kihat.

Ne hagyjuk veszendőbe menni mindazt, ami évszázadokon át élni segítette az embereket!
Budapest, 2006. április 24.

Magyar Olvasástársaság
Bp. 1827 (www.hunra.hu)

K Ö N Y V S Z E M L E

„Rendszerváltás — normaváltás”

Tinta Kiadó, 2005. Budapest

Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához XLV.

A cím nem ezé az írásé, hanem azé a könyvé, amelyikről szöveg. Egyes cikkeink és rádióadásaink visszhangjából ugyanis úgy látni: a nyelvi norma körüli viták iránt érdeklődő, de a szakmai körökön kívülebb álló olvasók-hallgatók számára hasznos segítséget ajánlhatok most: Minya Károly kollégáinknak fenti címmel — és A magyar nyelvűvelés történetei, elvi és vitái 1989-től napjainkig alcímmel megjelent új könyvét.

Évezredünk fordulóján, a politikai mozgolódás megélenküléséhez nem hozzátapadva, de nem is függetlenül tőle, megnőtt az érdeklődés a társadalom nyelvisége és a nyelvéség társadalmisága iránt is. A nyelvűvelésnek hagyományosan értékörző és a közösségi normát tisztelő fő áramlatával szemben felérősödött az egyéni szabadságot — olykor talán túlzottan is — előtérbe helyező nézet, amely beavatkozásnak, sőt kártevésnek tekintti az igényes nyelvűvelés normának idealizálását, de valójában a létét s már a keresését is.

Napi- és hetilapokban, de a szaksajtóban is, vitairatok tömege született az utóbbi másfél évtizedben, a higgadt érveléstől a pocskondiázásig terjedő hangskálán. Ám legtöbbször az állítás és a cáfolat, az érvelés és az ellenérvelés, tézis és antitézis más és más orgánumban jelent meg, s így nem hogy az olvasóhoz, de még a címzettekhez sem mindig jutott el. — Ennek az üresjáratnak, egymásról, de egymás mellé beszélésnek feloldására törekszik könyvében Minya Károly.

Kitűzött célját és nagyrészt meg is valósított szándékát rövid bevezetőjéből idézem, szemelvényesen. „Állandó kérdés — írja — a nyelvűvelés szerepe, valamint a nyelvűvelés és a nyelvtudomány viszonya. Ez a könyv erre választ nem adhat, döntő-

bíró sem kíván lenni; elsődleges célja, hogy az olvasó elé tárja a véleményeket és a véleménykülönbségeket... A könyv tálal, az olvasóval alkotja meg a véleményt... Az anyag feldolgozásakor — folytatja — feltétlen szem előtt tartottam a pártatlanságot, az objektivitást és a tényszerűséget.”

Ennek jegyében és szellemében tekinti át az első nagy részben a nyelvi norma jellege, szerepe, érvénye s egyáltalán szükségé és jogosultsága körüli vitákat; szembeállítva a különféle nézeteket, de nem vindikálva magának a köztük való döntés jogát. Itt a két fő kérdés: van-e szükség központi normára; és ha igen, a nyelvűvelésnek milyen területein-rétegeiben milyen mértékben kívánatos érvényesülnie: kiterjeszhető-e akár a mindennapi beszédtevékenységre is; s másrészt: kiterjed-e az országhatárokkal szétaszabdaltnemzeti-nemzetiségi csoportok mindegyikére. Idézetek, szemelvények eredetiben; megfontolásra.

A második testes rész a nyelvűvelő szervezetekről, mozgalmakról, orgánumokról, eseményekről ad tájékoztatást; kiterjeszkedve a szakmák és tudományterületek szóinkcsének anyanyelvűvelésén munkálkodó mozgalmakra is. — A harmadik részben bőveges irodalomjegyzék található az átolélt másfél évtizednek a tárgykört érintő publikációiból; s egy olyan mellékletanyag, amely a korszak egy-egy kiemelt jelentőségű, kulcsszerű írását eredeti terjedelmében adja. Kézikönyvszerű használatát segíti a név- és tárgymutató is.

Az érdeklődő kívülálló számára nélkülözhetetlen ez az eligazítás; de tanulságos a vitában egyik vagy másik oldalon — általában egyoldalúan — részt vevők számára is.

Deme László

L. Erdélyi Margit: Bevezetés az irodalomesztétikába

A műértést és a műértelmezést hasznosan segítő kötetet mutathatunk be hazai olvasóinknak. Szerzője L. Erdélyi Margit, a komáromi Selye János Egyetem docense, akinek munkásságát több könyv és számos tanulmány fémjelzi. A Bevezetés az irodalomesztétikába című, 130 oldalas munka az alapfogalmak tisztázása után (pl. esztétikum, esztétikai minőségek,

élmény) vázlatosan összefoglalja az esztétikai gondolkodás történetét az antikvitástól napjainkig.

A legrészletesebb vizsgálódás az esztétikai minőségek kategóriáit mutatja be, közülük is az első helyen áll a szépség. A fogalom meghatározás nehézségének érzékeltetése után alapos történeti áttekintést kapunk Plátón és Plótinosz felfogásáról, majd Szent

Ágoston és a középkor szemléletéről, a reneszánsz, a barokk és a felvilágosodás szépszerményéről, illetőleg Hegel, Kierkegaard, Nietzsche, Hartmann látásmódjairól. Érdemes figyelniük az árnyalt különbözőségeire, így további beható elemzés tárgya az emelkedettség, fenségesség, magasztosság, patetikusság, bájoság, tetszetősség, idillikusság. Ezt követi a tragikusságot és a rütságot bemutató két fejezet. Az utóbbi a szépségből kiindulva közelít tárgyához, majd annak fokozatait részletezi, többek között az elkápráztató és a borzongató rütságot. A kötet utolsó harmadában a komikum vizsgálatára kerül sor, bemutatva a helyzetkomikumot, a jellemkomikumot, a fekete humort, a szatírárt, a paródiát, a groteszket és az abszurdot.

Miért fontos az esztétikai kategóriák tudatosítása mind a tanárképzésben, mind pedig a közoktatásban? A szerző gondolatai szerint a középiskolai irodalomtanítás fő jellemzője, hogy csupán a kánon által kiemelt, jelentős alkotásokat tanítja, ezáltal megfosztja a diákokat attól, hogy különböző jellegű műveket olvassanak. Pedig a művek önálló megértéséhez, a véleményalkotáshoz, a kiforrott értékrend

megalapozásához hozzátartozik, hogy az elismert alkotásokon kívül mással is találkozzanak a tanulók. Az irodalom teljességében való biztos eligazodást segíti az esztétikai nevelés. Különösen fontos ez akkor, amikor minden korábbinál élesebb ellentét feszül az iskola értékközvetítő és az iskolán kívüli tényezők — például a média, sajtó, világháló — sokszor tudatosan értékromboló, jobb esetben csak igénytelen, silány, üres szórakoztatást nyújtó mintái között.

A kötet érdeme, hogy mindvégig szakszerű, tudományos igényű fogalmazásmód egyszerre érthető és könnyen befogadható. Elismerően kell szólni az igen gazdag és rendkívül friss irodalomjegyzékről, amely fontos támpontot jelent azon érdeklődőknek, akik tovább kívánják mélyíteni tudásukat a témában.

L. Erdélyi Margit szerényen kísérletnek nevezi irodalomesztétikai munkáját. Örömmel nyugtázzhatjuk azonban, hogy a kísérlet sikerült, és bizvást reménykedhetünk abban, hogy a jövőben részletesebb könyvvé érlelődik.

Zimányi Árpád

Mit tud a „Visszapillantó”?

(Gondolatok Földi Józsefné – dr. Török Endréné: „Visszapillantó” című könyvéről)

Tankönyvszerző számára nincs, nem lehet nagyobb öröm, mint amikor pozitív, bátorító jelzéseket kap a munkájáról. Különösen jóleső, midőn újabb, esetleg a visszajelzések nyomán formálgatott, pontosabbá tett, továbbbepített kiadásban is megjelenhet az alkotása.

Szakmai berkekből érkezett, méltán megérdemelt támogatásban részesült éveken át e nagyszerű szerzőpáros: Földi Józsefné és dr. Török Endréné, mert elismert, rendszeresen igényelt, felhalmozódott tapasztalatok birtokában, megfrissítetten újból kiadta ezt a valóban hiánypótló taneszközt a Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Pedagógiai Intézete.

Örömmel vettem a kezembe e két kiváló szakember: Földi Józsefné és dr. Török Endréné nyelvi, irodalmi és kommunikációs szempontok alapján differenciált foglalkozásokhoz tervezett, gondosan megszerkesztett „Visszapillantó” című kéziratát, mostanság pedig az új, kellemes küllemű könyvét. Anyanyelv- és irodalompedagógiai, kiténtetetten olvasáspedagógiai megfontolásokból messzemenőig támogattam ennek a taneszköznek a mielőbbi, ismételt megjelentetését. Köszönet illeti a Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Pedagógiai Intézetét, mert példamutatóan felkarolta ennek, a napjainkban igencsak helyénvaló kiadványnak a megie-

lentetését. A mostani közreadás az 1991-ben napvilágot látott első kiadás javított, átdolgozott változata.

E taneszköznek a szépirodalmi és ismeretterjesztő szakszövegfeleségei eredményesen felkelt(het)ik a megcélzott korosztály, a 10–11 évesek *olvasási kedvét*, ébren tarthatják a magasabb műveltszintű *olvasástudást*. *Változatosak* a kötetbe felvett *szervezők* (Móra Ferenc, Benedek Elek, Fekete István, Páskándi Géza, Lázár Ervin, Tamási Áron, Nemes Nagy Ágnes stb.), *műfajok* (ismeretlen szerzőjű mesék, illetőleg ezek igényes, a korosztályhoz hajlót átdolgozásai, továbbá mondák, állattörténetek, életképek stb.), *stílusok* (igényes köznapi, stilizált gyermeknyelvi, tudományos-ismeretterjesztő stb.), *szövegterjedelmek* (az egy-két bekezdésnyi prózától, illetőleg versszaktól a kb. kétoldalmi hosszúságúakig). *Dicséretes* a szemelvények *belső logikája* is: a tanévkezdés, mese- és mondavilágunk megcsillantása, fabulaszerű, vagyis tanító jellegű történetek beszerkesztése, vagy a barátság, a természet közelségének rokonszenves ábrázolása, és sorolhatnám így tovább az alkotók tanítási gyakorlaton nyugvó szerzői elgondolásait.

Helyénvalónak tartom *tartalmasságuk* alapján az egyes olvasmányokat követő szerzői méltatásokat. Ezek az összefoglalók — egyébként kedvbeszétek — a szemelvények előtt mintegy felvezető, az olvasó

figyelmét irányító, befolyásoló szándékúak. Számítástechnikai szempontból könnyen megoldott játékos piktogramok állnak a szöveg környezetében, ezek szinte társaikká válnak a mindenkori olvasóknak, megkönnyítik a tanulók tájékozódását.

A *szervezők* a feladatok írásakor a magyar pedagógiai valóságból indultak ki, tudniillik a *meggondolt-ság* és a *megfontoltság* jellemzi őket mind a mennyiséget, mind a szóhasználatot illetően. Az egyes utasítások megformázásakor arra is figyelemmel voltak, hogy a magyar mondatrend alapszabálya szerint a felszólító módú ígei állítmány álljon az élen. Didaktikai aspektusból is így logikusabb a feladatadás. Úgynevezett tehetségkompenzáló vagy másképpen nevezve: hangsúlyozottan a kreativitásra épülő feladatokkal is rendszeresen találkozatják a diákokat a szervezők, ugyanakkor egyértelműen tekintettel voltak az egyszerűtől a bonyolultabb irányába történő haladás elvére. Az olvasástudás következetes fejlesztése érdekében, az olvasásra utasító mondatok keretében, mindenkori kapnak a diákok két-három fejlesztő szempontot.

Messzeemenőig egyetértek a szervezőknek azzal a megoldásával, ahogyan kivezetik a növendékeket ebből a taneszközből más könyvek világába is. Kitüntetetten építenek O. Nagy Gábor nélkülözhetetlen művére, illetőleg a könyvtári alapirodalmakra. Ebben ugyanúgy *következetesek az alkotók*, mint a helyesírási, továbbá a fogalmazási (=szövegképzési) készség fejlesztését célzó elképzeléseik megvalósításában.

Földi Józsefné és dr. Török Endréné *kitűnő tanuláfejlesztő könyve* megáll a legkülönfélébb tantervek követelményeinek tükrében is. (Különösen napjainkban fontos ennek hangsúlyozása.) Az alkotók a *magas színvonalú szakmai felkészültségük és példaeértékű pedagógiai gyakorlatuk* alapján tudják, hogy mit lehet s kell elvárni az ötödik évfolyam diákjaitól anyanyelv- és irodalompedagógiai megfontolások mentén. Ez a *tartalmas, gondos taneszköz* a szervezők és a kiadó szándékai szerint a 10-11 éves olvasókat

célozta meg, eredményesen képes hatni is ebben a körben.

A kötetet „Megoldási javaslatok” zárják. Különösen imponáló ez a cím és a mögötte meghúzódó szándék, tudniillik semmiképpen sem akarja ráerőltetni magát az adott tanulóra, illetőleg az ő megoldási elképzeléseire, mindössze szakszerű iránymutatás ennek a fejezetnek a nemes célja.

Az írókról, költőkről szóló kislexikon szövegei felkelt(het)ik az olvasó gyermekek kíváncsiságát. A kiadványnak ezek az oldalai is igen hasznos tájékoztató olvasmányok. Helyénvaló ez a fejezet is, mert gazdagítja a befogadókat.

Jó színvonalú tipográfiai felkészültséggel rendelkező szakemberek bevonásával szerkesztették ezt a „Visszapillantó”-t. Kiadáspolitikailag mindenképpen megérte, mert figyelemfelkeltő, a *lelkiismeretes dolgozó szervezők* valóban meg is érdemelték ennek, a Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Pedagógiai Intézete által felkarolt, a küllemét tekintve is vonzó taneszköznek a megjelentetését.

Nemcsak taneszköz-történeti érdekességként említem meg, hanem a szervezők méltatása okán, hogy a Kaposvárott 1996 koratavasán — és azóta folyamatosan — megjelenő „Az anyanyelvi nevelés módszerei” című főiskolai tankönyv külön bekezdésben példás fejlesztő és javító programként szól Földi Józsefné és dr. Török Endréné ismét napvilágot látott alkotásáról. Ez a tény is azt bizonyítja, hogy jól használható, szükséges könyvet írtak e sokat tapasztalt tanárkollégáink, akiket újabb alkotásra serkenthet a Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Pedagógiai Intézete azáltal, hogy ismét kiadta a 10-11 évesek számára a „Visszapillantó” című könyvet.

Lapozzanak bele, kedves kollégák, hasznosítsák diákjaikra tekintettel!

Bízunk abban, hogy a Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Pedagógiai Intézete hamarosan gondoskodik a folytatásról, az imént méltott szerzőpárosnak a 11-12 évesek részére alkotott kötetének a megújított kiadásáról is.

H. Tóth István

Tapasztalatok Laczkó Mária: *Hangtan — alaktan — szófajtan* című feladatgyűjteménye kapcsán

Gyakorló tanárként örömmel vettem kézbe Laczkó Mária középiskolásoknak szóló gyakorlókönyvét, mely újfajta tesztfeladatsort tartalmaz a leíró nyelvtan témaköreiből. A feladatgyűjtemény eltér a hagyományos nyelvtani gyakorlókönyvektől. A feladatsorok tesztjellegűek, melyekkel eddig elsősorban a reáltantárgyak ismereteinek begyakorlása és ellenőrzése során találkozhattunk. A tanulók is szívesen

fogadják a kötet újszerűségét, a feladatok kvíz-jellegét.

A könyv a leíró nyelvtan négy nagy területének, a hangtan, az alaktan, a szófajtan és a szótan középiskolai ismereteinek feldolgozására vállalkozott. Az elsajátítandó tananyag tematikus egysége bontva öt-öt feladatsor formájában jelenik meg, mindegyik feladatsor négyfajta feladattípust tartalmaz. A feladatok

logikusan egymásra épülnek, az összeállítást a fokozatosság jellemzi, mind a feladatsorok egymást követő kérdései, mind a feladattípusok egymásutániségét tekintve.

A feladatsorok az egyszerű választás feladataival kezdődnek, melyekben öt válasz közül az egyetlen helyes választ kell megtalálni. Ezt követik a többszörös választás feladatai, melyek több jó választ tartalmaznak. A harmadik típusfeladat az egyszerű hibakutatás, az előző típusok inverze. Ezekben a feladatokban az öt válasz közül az egyetlen rossz meghatározás kiválasztása a tanulók feladata. A legnehezebb a diákok számára a relációanalízis feladata, melynek során meg kell vizsgálni egy-egy mondat állításának és indoklásának igazságtartalmát, majd fel kell ismerni a köztük lévő logikai viszonyt.

Az egyes feladatsorok mind elméleti, mind gyakorlati jellegű kérdéseket is tartalmaznak. A könyv követi a középiskolai tematikát, azonban tartalmaz olyan ismereteket is, amelyek túlmutatnak a kötelezően előírt tananyagban, így alkalmas arra is, hogy a magyar nyelv iránt érdeklődő tanulók számára kiegészítő tudást nyújtson, ami a továbbtanulás szempontjából jelenthet előnyt a középiskolások számára.

A könyv változatosan beilleszthető a tanítás-tanulás folyamatába. Használható a tanórák bármely szakaszában. Az órák elején a megtanult anyag ellenőrzésére, a tanórák közben, illetve végén az új ismeretek

elmélyítésére alkalmasak a feladatsorok. Kiválóan hasznosítható a gyűjtemény összefoglaló órák esetén az ismeretek rendszerezésében, valamint az év eleji ismétlés szakaszában a tanultak felidézésében. A tanórák változatosabbá tétele érdekében verseny rendezésére is használhatók a feladatok. A könyv megoldási útmutatót is tartalmaz, így alkalmas önálló otthoni tanuláshoz is, illetve kiváló eszköze az érettségire való felkészülésnek.

Nagy előnye a gyakorlókönyvnek, hogy a nyelvtani anyag megtanítása és elmélyítése mellett alkalmas a magyartanítás más jellegű feladatainak megoldására is. Fejleszti a logikus gondolkodást, a rendszerezést, a koncentrált odafigyelés képességét. A többszörös választás, az egyszerű hibakutatás és a relációanalízis feladatsorai fejlesztik a szövegértést, valamint a vélemények ütköztetése révén jól használható a vita és az érvelés megtanítására, gyakorlására.

Összefoglalva, Laczkó Mária könyve kitűnő eszköze a tanítási folyamat színesítésének, a tananyag változatos gyakorlásának és az ismeretek ellenőrzésének. Hasznos segédeszköz mind a tanárok, mind a diákok részére, de a magyar nyelv iránt érdeklődők is haszonnal forgathatják.

A könyv megrendelhető a 06-20-9620825-ös telefonszámon.

Szabóné Kósdó Ilona

Keszler Borbála: Írásjel-használati gyakorlókönyv **Az írásjelhasználat szabályai, problémái és története** **Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2006. 208 oldal**

A helyesírási szakirodalomban és a gyakorlókönyvek sorában igazi újdonságnak tarthatjuk Keszler Borbála legújabb kötetét. Korábbi publikációi alapján a szerzőről régóta tudjuk, hogy jeles szakértője, kutatója korábbi írásgyakorlatunknak és a mai helyesírásnak. A Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottságának elnökeként éveken keresztül irányítója is lehetett annak a testületnek, amelynek egyik fő feladata ortográfiánk gondozása, a szabályzatok és más kézikönyvek előkészítése. Ebbéli minőségében rendszeres résztvevője — előadója és zsürielnöke — a felsőoktatási intézmények Nagy J. Béláról elnevezett helyesírási versenyének és az ahhoz kapcsolódó konferenciáknak.

Helyesírásunknak vannak úgynevezett „nagy” témái. Ilyen a külön- és egybeírás sok-sok gondot okozó részterülete, a tulajdonnevek szerzteágazó szabályrendszere, benne a földrajzi nevek írásának buktatói, de említhetjük a szövelemzés elvének fejezetét is. Mindezek — a közvélekedés szerint — hagyományosan helyesírásunk nehezebb területei. Sok-

kal kevesebb figyelem jut viszont az írásjeleknek, és a mindennapok gyakorlatában közülük is csupán kettőre szorítkozik az írásban kommunikálók jó része: a pontra és a vesszőre. Pedig az írásjelezés egyszerűnek látszó tudnivalói mögött számos „kényes” kérdés rejlik, ráadásul ugyanolyan fontosak — ha nem fontosabbak —, mint az előbb említett témák. Kiemelt voltukat bizonyítja, hogy a mondat és a szöveg jelentésében, főként pedig az értelemtükrözésben meghatározó szerepe van az írásjelezésnek. A kötet Bevezetésében meggyőző érvek bizonyítják, hogy milyen szerzteágazó területről van szó. Az írásjeltanunk legalább annyi köze van a grammatikához, a mondatfonetikához, a szövegtanhoz, a stilisztikához, a szemiotikához, sőt a paleográfához is, mint a helyesíráshoz. Ugyancsak érdekes az a fejtegetés, amely több szempontból összeveti a magyar és az európai írásjelhasználat sajátosságait, megállapítva: az egységes jelleg fontos kultúrtörténeti tény.

Keszler Borbála könyve — alcíme szerint is — több kíváncsúnak tesz eleget, és ennek megfelelően

három nagyobb részből áll: mindenekelőtt szemléletes és bőséges példaanyaggal kiegészítve számba vevő írásjelhasználatunk szabályait, ezt követi a képanyaggal is ellátott történeti összefoglalás, majd pedig feladatok zárják a kötet anyagát. Ebben a sorrendben haladva részletes ismertetésünket a mai magyar írásjel-használati szabályokat bemutató fejezettel kezdjük, melynek élén az olvasó megismerkedhet az írásjelek rendszerével, formai jellemzőivel. A tulajdonképpeni írásjelek (pont, három pont, kérdőjel, felkiáltójel, vessző, pontosvessző, kettőspont, kötőjel, nagykötőjel, gondolatjel, zárójel, idézőjel) után következnek a ritkább írásjelek (a százalék, a paragrafus, a lábjegyzet jele; a matematikai műveletek jelei; az elektronikus levelezés @ jele; stb.). A továbbiakban a magyar írásjel-használati szabályok bemutatása összekapcsolódik az alkalmazással, a szemléletes példaanyaggal. Figyelemre méltó, hogy mennyiféle szövegtípussal találkozunk: szépirodalmi és sajtónyelvi szemelvények, szakácskönyvből származó receptek, tudományos leírások, esszényelvi szövegrészek stb.

Az egyszerű és az összetett mondatok mondatvégi írásjelezésének szabályai után minden részletre kiterjedő eligazítást kapunk a mondat szerkezeti tagolás problémáiról, mint amilyen a mondatfömbök, a tagmondatok, a hozzátoldások, a közbevetett mondatok elhatárolása, a két (egymás melletti) kötőszó kérdése (*de mivel*), a szervesen mondatok és mondatrészek közbevetése (*ahogy mondani szokták, mint már említettem, úgy tudjuk*). Sajátos jelentés az élőbeszédre jellemző mondatátszövődés (*A gabona te tudod, mire való? — Te tudod, hogy a gabona mire való?*). Ugyanitt szerepel a szakirodalomban sokszor idézett *el kell hogy menjen* típusú szerkezet, melyet vessző nélkül ajánl a könyv. Az egyszerű és az összetett mondat közötti átmeneti formákhoz igen gyakorlatias helyesírási tudnivalók kötődnek, ilyen egyrészt az *és, meg, vagy* kötőszók előtti, másrészt a *mint* viszonyzó előtti írásjelhasználat, valamint a megszólítást és mondatzót tartalmazó mondatok kérdésköre. Számos buktatót rejt a jelzős szerkezetek írásjelezése (*havas novemberi éjjel — havas, novemberi éjjel*). A ritkább jelenségek közül találkozunk a

zárójeles kérdőjellel és felkiáltójellel [(?), (!)] és az internetes nyelvhasználat új írásjeleivel, mint amilyenek az érzelmeket kifejező jelkombinációk, az ún. mosolyikonok [:-)].

A kötet második része a szövegtagolás ókori és középkori történetének vázlatát követően bővebben összefoglalja a magyar írásjelhasználat főbb állomásait. A számos képpel illusztrált fejezet külön foglalkozik a kéziratos művek, a kódexek, a kódexcsaládok és a nyomtatott kiadványok írásjelhasználatával, ezen belül a bekezdések jelölésével, a bekezdéseken belüli szövegtagoló jelekkel, a mondathatárok elkülönítésével, a mondaton belüli tagolással és az intonációs jelekkel. Külön pontban szerepel az akadémiai helyesírás szabályozási rendszere 1832-től napjainkig. A jövőt illetően bizonyos jóslásra is vállalkozik a szerző. Úgy véli, hogy bizonyos esetekben ugyan elképzelhető az írásjelezés szigorú szabályainak lazulása, és a modern kommunikációs eszközökön divatba jönnek új „írásjeféle jelek”, de az írásjelezés fő szabályai nem változnak.

A feladatokat tartalmazó harmadik rész a kötet terjedelmének közel felét teszi ki, jól használható és módszertanilag is változatos gyakorlatokkal. Mindenekelőtt tizenöt különböző műfajú szemelvényen szövegtagolási feladatot, nevezetesen bekezdésekre osztást kell végezni. Ezt követi újabb példasoron a bekezdéseken belüli tömbök elkülönítése és a hiányzó írásjelek pótlása. Az utóbbi feladattípus számos változatával találkozunk a továbbiakban is, de másféle, gondolkodtató kérdések is színesítik a hagyományos gyakorlatokat. Táblázat kitöltésével fel kell ismerni, hogy a mondatot tagoló írásjel milyen szintaktikai, mondattani esetre vonatkozik (tagmondat-határ, értelmezős szerkezet, közbevetés, halmozott mondatrész stb.). Mind az önálló ismeretszerzésre vágyó tanuló, mind a feladatokat az oktatásban hasznosító tanár számára előnyös, hogy a gyakorlatok sorrendje az első fejezet szabályismertetését követi, és minden fontosabb esethez különböző feladat készült. Megoldási kulcs és igen gazdag bibliográfia zárja a kötetet.

Zimányi Árpád

Figyelmükbe ajánljuk!

Benczik Vilmos:

Nyelv, írás, irodalom — kommunikációelméleti megközelítésben

24 cm, 332 oldal, ára: 2240 Ft

Hang, jel, írás. Adalékok a nyelv medialitásának kérdéséhez

24 cm, 287 oldal, ára: 2310 Ft

Megrendelhető: Trezor Kiadó, 1149 Budapest, Egressy köz 6. Tel.: 363-0276, fax: 221-6337, e-mail: trezorkiado@trezor.axelero.net